

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Univerzita Hradec Králové
Pedagogická fakulta
Katedra pedagogiky a psychologie

Psychologická analýza vlivu rozvodu na dítě

Bakalářská práce

Autor: Žaneta Lichtenbergová
Studijní program: B1407 – Chemie
Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělávání pro střední školy
Chemie se zaměřením na vzdělávání pro střední školy
Vedoucí práce: Mgr. Sylvie Tichotová
Oponent práce: doc. Mgr. Kateřina Juklová, Ph.D.

Zadání bakalářské práce

Autor: Žaneta Lichtenbergová

Studium: S19CH102BP

Studijní program: B1407 Chemie

Studijní obor: Biologie se zaměřením na vzdělávání, Chemie se zaměřením na vzdělávání

Název bakalářské práce: **Psychologická analýza vlivu rozvodu na dítě**

Název bakalářské práce Divorce and its effects on child: psychological analysis
A):

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Téma bakalářské práce je Psychologická analýza vlivu rozvodu na dítě. Bakalářská práce se zabývá problematikou následků na dítě po rozvodu rodičů. Práce je rozdělena do dvou částí, a to na teoretickou a praktickou.

V teoretické části vysvětlují následné dopady po rozvodu rodičů na rozvoj dítěte. Popisují rozvod jako historicko-kulturní fenomén, tzn. vývoj rozvodu v historii, vývoj postojů společnosti k rozvodu. Také zmiňují, jak se dělí období dítěte z vývojového hlediska a analýzu dosavadních výzkumů, které se soustředí na vliv a dopady rozvodu na dítě.

V praktické části se zaměřují na retrospektivní vzpomínky vybraných respondentů, které jsem oslovila, aby mi přiblížili dobu prožívání rozvodu rodičů. Pro zjištění informací od respondentů mi v bakalářské práci poslouží kvalitativní metodologie, konkrétně polostrukturovaný rozhovor a následné kódování.

[1] ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. Dítě a rozvod rodičů [online]. Praha: Grada, 2010 [cit. 2020-11-25]. ISBN ISBN 978-80-247-3181-0.

[2] NOVÁK, Tomáš. Péče o dítě po rozvodu a její úskalí [online]. Praha: Grada, 2012 [cit. 2020-11-25]. ISBN ISBN978-80-247-4110-9.

[3] ROGALEWICZOVÁ, Romana. Dítě v rodičovském konfliktu: jak zůstat dobrým rodičem i po rozvodu [online]. Praha: Leges, 2019 [cit. 2020-11-26]. ISBN ISBN978-80-7502-342-1.

[4] JÜRGEN, Rudolph. Ty jsi moje dítě [online]. Praha, 2010 [cit. 2020-11-26]. ISBN 978-80-254-8250-6.

[5] ŘÍČAN, Pavel. Psychologie osobnosti: obor v pohybu [online]. 6., rev. a dopl. vyd., V Grada Publishing 2. Praha: Grada, 2010 [cit. 2020-11-26]. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3133-9.

[6] LIEVEGOED, Bernard. Vývojové fáze dítěte [online]. Baltazar, 1992 [cit. 2020-11-27]. ISBN 978-80-9003-077-0.

[7] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. Vývojová psychologie [online]. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006 [cit. 2020-11-28]. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-1284-0.

[8] TEYBER, Edward. Děti a rozvod: jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem rodičů [online]. Praha: Návrat domů, 2007 [cit. 2020-11-28]. ISBN ISBN978-80-7255-163-7.

[9] SMITH, Heather. Děti a rozvod [online]. Praha: Portál, 2004 [cit. 2020-11-29]. ISBN 80-717-8906-2.

[10] JANOŠOVÁ, Pavlína. Dívčí a chlapecká identita: vývoj a úskalí [online]. Praha: Grada, 2008 [cit. 2020-11-29]. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-2284-9.

Zadávající pracoviště: Katedra pedagogiky a psychologie,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Sylvie Tichotová

Oponent: doc. Mgr. Kateřina Juklová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 11.12.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucí bakalářské práce Mgr. Sylvie Tichotové samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a zdroje.

V Hradci Králové dne

.....

Podpis

Poděkování

Ráda bych poděkovala své vedoucí bakalářské práce Mgr. Sylvii Tichotové za ochotnou podporu, komunikaci a pomoc během celého průběhu vypracování závěrečné práce. Poděkování také patří všem komunikačním partnerům, kteří si našli čas na rozhovory i přes nepřízeň svých životních zkušeností. V neposlední řadě děkuji své rodině za vstřícnost a trpělivost.

ANOTACE

LICHTENBERGOVÁ, Žaneta. Psychologická analýza vlivu rozvodu na dítě, 2023, 54 s. Bakalářská práce. Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové. Vedoucí práce Mgr. Sylvie Tichotová.

Téma bakalářské práce je Psychologická analýza vlivu rozvodu na dítě. Bakalářská práce se zabývá problematikou následků na dítě po rozvodu rodičů. Práce je rozdělena do dvou částí, a to na teoretickou a praktickou. Cíl práce je objasnit okamžiky, které mohou mít na dítě negativní dopad nejen v přítomnosti, ale i v budoucnosti.

V teoretické části vysvětluji následné dopady po rozvodu rodičů na rozvoj dítěte. Popisuji rozvod jako historicko-kulturní fenomén, tzn. vývoj rozvodu v historii, vývoj postojů společnosti k rozvodu. Také zmiňuji, jak se dělí období dítěte z vývojového hlediska a analýzu dosavadních výzkumů, které se soustředí na vliv a dopady rozvodu na dítě.

V praktické části se zaměřuji na retrospektivní vzpomínky vybraných komunikačních partnerů, které jsem oslovila, aby mi přiblížili dobu prožívání rozvodu rodičů. Pro výzkum jsem zvolila následující výzkumné otázky: Jaké hlavní prvky rozvodu ovlivňují dítě v jeho přítomném i budoucím životě? Jaké jsou hlavní dopady rozvodu na dítě? Pro zjištění informací od komunikačních partnerů mi v bakalářské práci poslouží polostrukturovaný kvalitativní rozhovor a následné kódování. K analýze byla zvolena zakotvená teorie. Během tvorby schématu rozhovoru jsem si zvolila následující aspekty: Jaký byl průběh rozvodu? Jak se dítě cítilo během rozvodu rodičů? Jak probíhal kontakt dítěte s rodiči? Z výzkumu vyplynula důležitost využití odborné pomoci při rozvodu, vhodné komunikace s dítětem, nerezignování na rodičovskou roli a rodičovskou odpovědnost. V navržené teorii byly popsány dva hlavní následky rozvodu na dítě, kterými jsou negativní emoční stavy dítěte a těžký pocit osamělosti, který může zásadním způsobem narušit důvěru dítěte v sebe i druhé a limitovat rozvoj dítěte ve zralou osobnost.

Klíčová slova: dítě, rodiče, rozvod rodičů, následky rozvodu, vývojové období dítěte, vývojová psychologie, deprese, emoce, komunikace, konflikt.

ABSTRACT

Lichtenbergová, Žaneta. Divorce and Its Effects on a Child: Psychological Analysis, 2023, 54 pp., bachelor thesis. Faculty of Pedagogy University Hradec Králové. Thesis supervisor Mgr. Sylvie Tichotová.

The topic of this thesis is Divorce and Its Effects on a Child: Psychological Analysis. The thesis focuses on the impacts on the child after the divorce of the parents. The thesis is divided into two parts; a theoretical part and a practical part. This thesis aims to cast light on the moments that can negatively influence the child, not only in the present time but also in the future.

In the theoretical part, I explain the subsequent effects of divorce on a child's development. I describe divorce as a historical-cultural phenomenon, i. e the evolution of divorce in history, and the evolution of the attitude of society toward divorce. I also mention different stages of child development and analysis of research focusing on the effects of divorce on children up to date.

The practical part focuses on retrospective memories of chosen communicative partners, to enlighten their perception of the experience at the time of their parent's divorce. For the research, I have chosen the following questions: What are the main elements of divorce that influence the life of a child at present and in the future? What are the main impacts on a child after the divorce? To ascertain the information from my communicative partners I have used semi-structured qualitative interviews followed by coding. To analyze, we used the grounded theory. During the forming of the interview structure, I have chosen the following patterns: How was the course of the divorce? How was the child feeling during the divorce? What was the nature of the contact between the parents and the child? From the analysis emerged the importance of the use of professional help during the divorce, appropriate communication with the child and not renouncing the role of the parent or parental responsibility. In the suggested theory, there were described two main effects of divorce; the negative emotional state of a child and also the feeling of loneliness which can cause a disruption in self-confidence and confidence toward other people and thus limit the development of the child into a mature person.

Keywords: child, parents, divorce, effects of divorce, development stage of a child, Developmental Psychology, depression, emotion, conflict

OBSAH

ÚVOD	9
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Charakteristika rozvodu.....	10
1.1 Rozvod jako historicko-kulturní fenomén	10
1.2 Postoj veřejnosti vůči rozvodu	13
1.3 Průběh rozvodu	15
2 Dopad rozvodu na dítě.....	18
2.1 Charakteristika dítěte z hlediska vývojových stádií	19
2.2 Kvalita života dítěte v souvislosti s rozvodem.....	22
2.3 Výzkumy mapující dopad rozvodu na dítě	24
PRAKTICKÁ ČÁST	29
3 Popis výzkumu	29
3.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky	29
3.2 Metodologie výzkumu	30
3.3 Charakteristika výzkumného souboru.....	34
3.3.1 Popis výzkumného souboru	34
3.3.2 Životní situace komunikačních partnerů.....	35
3.3.2.1 Komunikační partnerka KP1	35
3.3.2.2 Komunikační partnerka KP2	36
3.3.2.3 Komunikační partner KP3	36
3.3.2.4 Komunikační partner KP4	37
3.3.2.5 Komunikační partner KP5	38
4 Výsledky výzkumu	40
4.1 Vytvořené kategorie	40
4.1.1 Kategorie č. 1 – Průběh rozvodu	40
4.1.2 Kategorie č. 2 – Prožívání rozvodu	44
4.1.3 Kategorie č. 3 – Následky rozvodu.....	46
4.2 Navržená teorie a její vyložení.....	48
5 DISKUSE	50
ZÁVĚR	54
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	55
PŘÍLOHY	59
Příloha č. 1: Schéma rozhovoru	60

ÚVOD

Tématem závěrečné práce je problematika rozvodu rodičů a dopadu této závažné životní události na dítě. Jedná se o téma, které je značně aktuální.

Popsáno je téma rozvodu, zmíněny jsou potřeby dětí a jejich specifika dle vývojových fází, uvedeny jsou aktuální poznatky o rozvodovosti v České republice a také výzkumy mapující dopad rozvodu na dítě. Na teoretická východiska je navázáno popisem vlastního výzkumu, jehož cílem bylo zjistit, jaké aspekty rozvodu ovlivňují život dítěte v době rozvodu i v dospělosti.

Výzkum byl veden jako kvalitativní, metodou sběru dat byly polostrukturované rozhovory, které byly vedeny s pěti dospělými osobami, které v dětství zažily rozvod. Data byla analyzována pomocí metody zakotvené teorie.

Cílem závěrečné práce je určit prvky rozvodu, které mohou mít na dítě negativní dopad nejen v přítomnosti, ale i v budoucnosti. Téma lze považovat za velmi aktuální. Porozumění problematice do větší hloubky, se zaměřením se na dítě, může vést k identifikaci nejvíce rizikových prvků rozvodu rodičů, což může být podkladem pro následnou pomocnou a podpůrnou intervenci vůči dětem.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Charakteristika rozvodu

Rozvod a jeho relativně běžné zastoupení ve společnosti je záležitostí až posledních několika desítek let. To, co dříve bylo považováno za odchylku od normy, je dnes chápáno jako jev normální (Honzák, 2013). Jak navíc podotýká Paulas (2015), v současné době je dokonce možné rozvádět se i v církvích, v nichž byl rozvod dosud tabu. I když se věřící rozvedený ocitá v situaci, kdy je např. vyloučen z některých aktivit (příkladem je přijímání svátosti), může zůstat součástí církve, účastnit se dění farnosti.

I přes tuto větší akceptaci rozvodu společností však nelze považovat rozvod za fenomén, který je příznivý pro společnost nebo jednotlivce, byť pochopitelně mohou existovat případy, kdy z rozvodu profituje velká část zúčastněných (příkladem je např. rozvod v rodině, v níž je u jednoho z rodičů přítomna výrazná psychopatie, velmi negativně zasahující druhého partnera, především pak děti). Vliv na nárůst rozvodovosti, o němž je pojednáváno dále v textu, má zcela jistě i společnost, což vede Krejčí a Hoška (2016, s. 184) k tomu, že označují rozvod za „*sociální nemoc současné postmoderní společnosti*“.

V první kapitole práce je nejprve stručně nastíněno, jak se proměňoval přístup společnosti k rozvodu, popsán je současný stav rozvodovosti a postoje veřejnosti vůči rozvodu v české společnosti. V závěru kapitoly je popsán rozvod, a to z hlediska právního, tak i z hlediska matematické.

1.1 Rozvod jako historicko-kulturní fenomén

Rozvod existoval již ve starověku, chyběly mu však formální procedury. Rozvod byl možný z podnětu ženy i muže, probíhal formou odchodu ženy z rodiny (z domova), spory o majetek byly běžné již v této době, řešeny byly u soudu (Ryšková, 2019). Od 2. století n. l. byl např. ve starověkém Římě patrný nárůst rozvodů, proto byla stanovena otcovská odpovědnost, otec byl označen za živitele rodiny a měl vyživovací povinnost vůči svým dětem. To také znamená, že v případě rozvodu přecházely děti automaticky do péče otce, ženy neměly vůči svým dětem žádná práva. Ve středověku bylo manželství kontrolováno církví, sňatek byl chápán jako svazek nerozlučitelný (Kunhartová, Potměšil a Potměšilová, 2017).

Ve středověku a raném novověku se rozváděli pouze panovníci. V českém prostředí začal být rozvod považován za záležitost relativně legitimní až s Josefovským manželským patentem, kdy bylo umožněno, aby nastal rozvod od stolu a od lože a manželé přestali žít společně. Podmínkou bylo, aby s touto změnou souhlasili oba manželé, jejich rozhodnutí muselo být oznámeno vrchnosti nebo soudu, navíc bylo zapotřebí doložit osvědčení duchovního o tom, že se snažil manžele smířit. Ve Francii byl rozvod možný od roku 1792, v zásadě však byl Napoleonem zrušen a znovu uzákoněn až v roce 1884. V Rakousku byl rozvod možný od roku 1885, nebyl však příliš praktikován. Ženy byly od počátku historie brány jako méněcenné vůči manželovi, což výrazně platilo i v době, kdy začaly být povolovány rozvody. Pokud tedy byla žena např. obětí domácího násilí, manžel byl závislý na alkoholu, chorobně žárlivý, manželství nebylo naplněno láskou, nemohla se rozvést. Důvodem k rozvodu však mohla být nevěra ženy, rozvod býval iniciován ze strany muže. Obecně se k rozvodu stavěla negativněji společnost silně akcentující náboženství. Přesto se však i v těchto společnostech ocitali rozvedení, do jisté míry na okraji společnosti. Rozvod nebyl chápán jako záležitost příliš traumatizující, což bylo dáno tím, že byl v mnohem menší míře, než je tomu dnes, kladen důraz na svobodu nebo rozvoj vztahů k dítěti. Výchova byla v 19. století a na začátku 20. století často velmi tvrdá, pokud bylo dítě traumatizováno, důvodem byla spíše autoritativní výchova než rozpad rodiny. I když se vztah k dětem proměňoval již od 18. století, přesto nebyla příliš podporována citová vřelost, zejména ve vztahu otec-dítě. *„Minimálně do druhé poloviny 19. století se ani v harmonickém rodinném prostředí nedávaly něžné city příliš najevo“*. Mazlení s dětmi bylo spíše nežádoucí, ve venkovském prostředí snad dokonce vzácné. Rodičovským cílem bylo vychovat bytost schopnou obstát v drsném světě (Lenderová, Jiránek a Macková, 2009, s.165-167).

V moderní historii lze pozorovat nárůst rozvodovosti od 50. let minulého století. Mezi roky 1955 až do současnosti se počet rozvodů výrazně zvýšil. V roce 1955 se jednalo přibližně o 10 000 rozvodů ročně, v současné době se jedná o více než 30 000. Narůstá počet rozvodů déletrvajících manželství (20 a více let), častěji podávají návrh na rozvod ženy. Nárůst rozvodovosti v novodobé historii souvisí zejména se změnou postavení ženy ve společnosti, tedy i v rodině. Změnilo se také rodinné právo, je tak snazší se rozvést. Změnil se i postoj společnosti vůči rozvodu. V současné době již není manželství považováno za posvátný svazek (Novotný, 2017).

Hamplová (2014) podává zamyšlení o tom, jak se proměny soudobé moderní společnosti promítají do rodinného života a narůstání rozvodovosti. Uvádí poznatky Fréderica Le Play, který již na konci 19. století konstatoval, že je moderní rodina nestabilní, je úzce spojena s výchovou dětí, což je její hlavní cíl. Tyto poznatky se jeví jako platné i v dnešní době, neboť narůstá počet rozvodů po delší době od sňatku, a to právě poté, co děti dospějí. Rodiče v těchto případech spolu zůstávají zejména tzv. kvůli dětem, po jejich odchodu z rodiny se rozhodnou žít vlastní život, více naplněný dle jejich potřeb a přání. Vliv na rozvodovost může mít i vznik různých rodinných uskupení, alternativ rodin, proto také mnozí sociologové preferují v současné době namísto termínu *sociologie rodiny* pojem *sociologie rodin*. Tím, že je možné vnímat, že rodina může mít různé, i zcela nové, inovativní uskupení, vzniká určitý tlak na tradiční rodinu, aby její členové uvažovali o tom, zda je uskupení, v němž žijí, pro ně ideálním stavem.

Rodiny se mění, prvkem změny není jen nárůst rozvodovosti, ale též nárůst počtu nesezdaných soužití (tzv. kohabitací), nárůst počtu dětí narozených mimo manželství. Nejčastějšími alternativními formami rodin jsou rodiny nesezdané, rekonstituované (tj. rodiny, v níž má alespoň jeden rodič děti z předchozího partnerského svazku) a neúplné, které vznikají v důsledku rozvodu, nebo se přímo žena rozhodne žít bez otce dětí (za rodiny se většinou nepovažuje partnerský svazek bez dětí) (Hamplová, 2014). Pro děti se do jisté míry jedná o určité znevýhodnění, děti mohou v neúplných rodinách či bez kontaktu s druhým rodičem získat nižší vzdělání. Díky porovnání roků 1991 a 2008 v rámci postoje k mateřství bez partnera dochází k nárůstu liberálnějšího postoje a dochází k vyšší akceptaci netradiční formy mateřství, dítě je v tomto ohledu do jisté míry ztráceno ze zřetele (Fučík, Chromková Manea, 2014).

Jak dále uvádí Hamplová (2014), na rodinný život je zapotřebí nahlížet jako na sled dílčích stavů. Lze se rozvést a vrátit se do svobodného stavu, který může být pro mnoho manželů lákavý svobodou a nezávislostí, nevázaností, neboť manželství je spojeno s mnoha závazky, a to nejen vůči dětem. Do manželství také vstupují lidé ve vyšším věku, může tak pro ně být problematičtější přizpůsobovat se druhé osobě. Především je však v mnoha teoriích zdůrazňováno post-materialistické zaměření dnešního narcisticky orientovaného člověka. V postmoderním světě se jedinec nezaměřuje na pocit bezpečí a fyzický blahobyt, což jsou materialistické hodnoty, ale

zaměřuje se na hodnoty post-materialistické, mezi nimiž dominuje prožívání života. Vztahy v postmoderní době jsou podle Giddense (Giddens 1992) volně plynoucí, nahradily dřívější představu romantické lásky. Ve volně plynoucím vztahu proti sobě stojí dvě nezávislé individuality. Ty se během společného života rozvíjejí, jejich společná cesta se tak může rozdělit. Tento vztah nemusí být monogamní. Je ukončen, když se pro jedince změní něco významného. Lidé se také často více seberealizují mimo rodinu. Jak Hamplová (2014, s. 14) shrnuje: „*pokud tedy lidé odkládají vstup do manželství a častěji se rozvádějí, je to především důsledek toho, že ideál celoživotního monogamního svazku ztrácí v současné společnosti na přitažlivosti*“.

1.2 Postoj veřejnosti vůči rozvodu

Gjuričová a Kubička (2009) konstatují, že je rozvod ve společnosti bagatelizován, velkou měrou se tak děje zejména v médiích. Z šetření provedeného v roce 2020 na vzorku 1 039 osob ve věku 15 a více let dle Čadové (2020) vyplynulo, že se téměř tři čtvrtiny osob domnívají, že je rozvod přijatelným řešením v případě, že je rodina nefunkční. Nicméně názory jsou odlišné u těch, kteří rozvod nezažili, a těch, kteří rozvod zažili. Česká veřejnost je otevřená rozvodům, je také tolerantní vůči rozvedeným lidem. Zároveň však ve společnosti panuje názor, že dítě z rozvedené rodiny se také s větší pravděpodobností rozvede v dospělosti, až samo bude mít svoji rodinu. Panuje také názor, který ovšem spíše sdílají ti, kteří žijí v manželství, že život rozvedeného je méně kvalitní, rozvedený má ve společnosti menší vážnost.

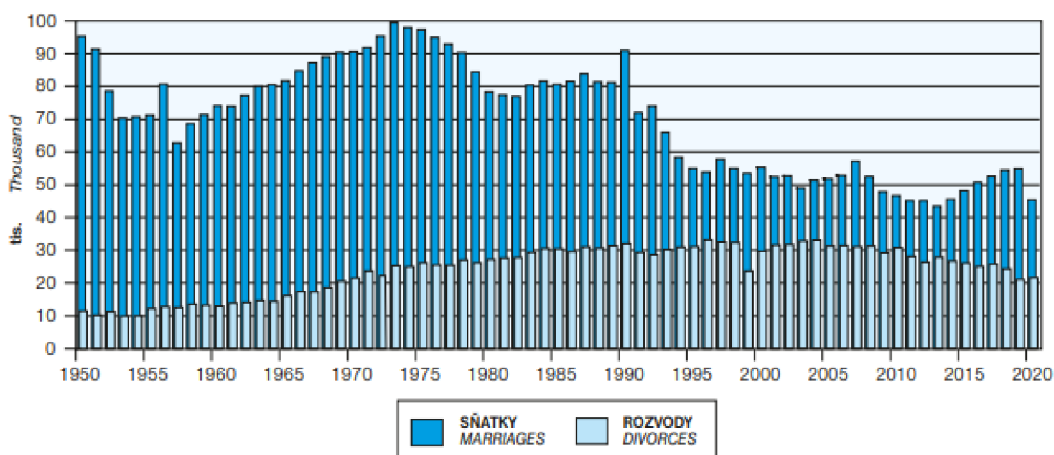
S tím, že je česká veřejnost tolerantní vůči rozvodům, souhlasí i Gillernová, Kebza, Rymeš a kol. (2011), kteří toto své tvrzení opírají o zjištění, že se Česká republika řadí ke státům s největší rozvodovostí. Ve srovnání s mnoha jinými státy je česká rodina méně stabilní. Partneri buď neuzavírají manželství, nebo do něj vstupují, ovšem přibližně každé druhé manželství je rozvedeno. Existují určité výkyvy v rozvodovosti, které jsou na společenské úrovni dány zejména ekonomickou nestabilitou. S tvrzením, že se Česká republika ocitá na předních místech pomyslného žebříčku rozvodovosti, však nesouhlasí Kuchařová a kol. (2020), kteří uvádějí, že je rozvodovost v České republice srovnatelná s jinými evropskými zeměmi. Nižší rozvodovost je především v zemích jižní Evropy, a to vlivem přísnější rozvodové legislativy a též v důsledku silnějšího vlivu církve, což platí i pro země, jakými jsou Polsko nebo Slovensko.

Daný stav přičítá Kraus (2014) proměně společnosti, v níž je kladen důraz na spokojenost jednotlivce. Postmoderní společnost je laděná individualisticky, téměř vše je dovoleno. Na tyto proměny společnosti pak reaguje i legislativa. To, co bylo dříve považováno za abnormalitu, je v současné době označováno za alternativu či jinakost. Dříve nepřijatelné chování je považováno za asertivitu nebo osobitost. Snižuje se sociální kontrola, která má za cíl posilování dodržování sociálních norem, které jsou spojeny se socializací a fungováním společnosti. Sociální kontrola by dle autora měla vést k sebekontrolě, ovšem pokud absentuje sociální kontrola, oslabuje se také sebekontrola.

Podle Kuchařové a kol. (2020) však nelze jednoznačně spojit kladný postoj české veřejnosti k rozvodům pouze tím, jak se celkově mění společnost. I když se často uvažuje o krizi tradičních hodnot, která se týká především hodnot spojených s rodinou a monogamií, mnohdy se může jednat o nerealistické očekávání vůči manželství. Soudí se také, že jsou dnešní lidé jen velmi málo připraveni na řešení různých konfliktů, jsou méně ochotní přistupovat ke kompromisu, který je v manželství nutný: zapotřebí je shoda ve výchově, hospodaření s majetkem, trávení volného času apod. Namísto hledání konsensu dochází k preferenci vlastních cílů, význam rodiny je snižován ve srovnání s významem jednotlivce a uspokojování jeho potřeb.

Detailnější vzhled do problematiky postojů veřejnosti k rozvodům lze získat z grafu 1, v němž je zachycena rozvodovost na území České republiky, a to v rozmezí let 1950-2020. V grafu 1 si lze povšimnout, že rozvodovost začala narůstat od 70. let. Jak vysvětluje Zeman (2014), v 70. letech se výrazně změnila legislativa, bylo možné realizovat rozvod dohodou, manželé tak nemuseli podstupovat složité a nepříjemné rozvodové řízení, v němž byl přezkoumáván stav manželského svazku. Rozvod se stal formalizovanou záležitostí, začal tak výrazně narůstat počet rozvodů, tento stav trvá dodnes.

Graf 1 Rozvodovost v letech 1950-2020

Zdroj grafu 1: Český statistický úřad, Statistická ročenka České republiky 2021 (s. 127)

Z nejaktuálnějších dat vyplývá, že v roce 2020 se v České republice konalo celkem 21 734 rozvodů (v roce 2010 se jednalo o 30 783 rozvodů, přičemž tyto rozdíly jsou ovlivněny i tím, že ubývá vstupů do manželství). Nejvíce rozvodů je po 5-9 letech (4 396 rozvodů), ovšem po 30 a více letech manželství se v roce 2020 rozvedlo 2 028 partnerů (Český statistický úřad, 2021, s. 135-136).

Přestože je tedy v současné době považován rozvod za určitou formalitu, není problematické se rozvést, a to ani z hlediska společnosti, ani z hlediska přístupu soudů a soudců, samotný proces může být velmi náročný, a to psychicky, materiálně i časově. Průběh rozvodu je stručně charakterizován dále v textu.

1.3 Průběh rozvodu

Rozvod může v zásadě probíhat dvojím způsobem: jedná se o rozvod sporný a rozvod nesporný. V každém z těchto případů je nejprve nutné vyřešit svěření dítěte (dětí) do péče a též výživné. U nesporného rozvodu rodiče vytvoří dohodu v této oblasti, nutností je též dohodnout se na rozdělení majetku, a pokud není tato dohoda v rozporu s dobrými mravy či tím, co lze z hlediska dosavadní stávající právní úpravy, dohoda je soudem schválena. Manželství je možné rozvést teprve až poté, co nabyl právní moci rozsudek o úpravě poměrů k nezletilým.

Na rozdíl od nesporného rozvodu, u sporného rozvodu soud zjišťuje příčiny rozvratu manželství. V těchto případech často manželé svalují vinu jeden na druhého,

uvádějí i velmi intimní detaily společného soužití, mohou se dopouštět i lhaní a nepravd. Rozvod v těchto případech trvá dlouho, má několik stání, obě strany se odvolávají apod. Může nastat situace, kdy se jeden z rodičů rozvést nechce. Soud pak má možnost toto manželství nerozvést, ovšem pouze v případě, že se jedná o zvláštní zájem nezletilého dítěte, druhým důvodem je zcela mimořádná okolnost, v níž by rozvod znamenal pro jednoho z manželů újmu. Stanovena je však maximální lhůta tři let, kdy již spolu manželé nežijí. I sporný rozvod však může mít v případě soudního jednání podobu pouze jednoho stání, jestliže oba manželé souhlasí s tím, co je obsahem jednání. Vliv na průběh rozvodu mají často advokáti manželů, kteří by měli vést klienty k tomu, že je vhodné netrávit roky soudním řízením a neustále tak být angažován v konfliktní situaci s bývalým partnerem (Slavník, 2020).

Novák (2012) doplňuje, že narůstají případy, kdy ženy obviní manžela ze sexuálního zneužívání dítěte, i když se takový skutek nikdy nestal. Dítě je použito jako nástroj msty, v určitých případech se může jednat o psychopatologii ženy a jednání, pro které se užívá termín Münchhausenův syndrom by proxy: matka zneužívá dítě, a to formou vyžadování různých forem lékařské, psychologické nebo jiné péče. Matka je pak v centru pozornosti, je obdivována za to, jakou řádnou až příkladnou matkou je, když se musí starat o vážně nemocné dítě. Bez ohledu na to, o jaký případ se jedná, výsledkem bývá zákaz styku otce s dítětem.

Tématem práce není legislativní úprava rozvodu. Z hlediska zaměření práce je zapotřebí popsat především to, jak rozvod zasahuje do chodu rodiny a jak je jednotlivými členy rodiny prožíván.

Na rozvod je zapotřebí nahlížet nikoliv jako na určitý stav, ale jako na proces. V něm se každý z manželů ocitá v jiné pozici (v jiné rozvodové roli). Většinou je rozhodnutí záležitostí jednoho z partnerů, resp. jeden z manželů toto rozhodnutí učiní dříve. Mnohdy ani nesdělují partnerovi, o čem přemýšlí, nicméně může si plánovat celý rozvod, zejména pak život po něm. Rozvodové role mohou být symetrické nebo komplementární. Symetrické role spočívají v tom, že obě strany dělají podobné kroky. Ve druhém případě se jeden z páru odpoutává od vztahu, zatímco druhý se chová závisle, snaží se o připoutání a je frustrován, že se mu to nedaří. Komplementární role jsou ovšem mnohem častější. Vlastnímu rozvodu předchází tzv. období ambivalence, které může mít různou podobu. Vždy se však jedná o určitou krizi. Manželé se hádají,

nebo se naopak sobě vyhýbají, netráví společně čas, ustávají sexuální aktivity, přestávají spolupracovat ekonomicky, nebo se snaží vztah zlepšit (jedou společně na dovolenou, renovují byt apod.). Nicméně problémy eskalují a prohlubují se, což je z těchto aktivit stále více zřejmé. O začátku rozvodu lze uvažovat v okamžiku, kdy se pro něj jeden z manželů rozhodne. Často může podat žádost o rozvod bez toho, aby o tom partner věděl. V této fázi kulminují emoce, ten, kdo si rozvod nepřeje, může propadat do depresivních stavů, úzkostí, zoufalství (Matoušek, 2010).

Novák (2012) uvádí, že ti, kdo s rozvodem nesouhlasí, procházejí několika fázemi, které se blíží popisu reakce na smrt blízké osoby. Na počátku je stádium protestu. Jedinec dělá vše proto, aby názor partnera změnil: vyhrožuje, smlouvá, slibuje, jednat se však může i o fyzické napadení nebo jiné závažné reakce. Obecně se většinou střídají prosby s hostilním chováním (nadávky, vyhrožování apod.), čímž se ovšem dotyčný vzdaluje od možnosti odvrátit rozvod. Další je stádium zoufalství. Hledán je viník, většinou třetí osoba zvenčí, mohou však být obviňovány i děti. V této fázi se zhoršuje psychika dotyčného, objevovat se mohou i sebevražedné myšlenky, situace může být ukončena i sebevraždou. Následuje stádium popření. Dotyčný rezignuje, nebo přechází do nenávisti. Poslední je stádium zpracování. Dostavuje se realistický smutek, katastrofické představy o vlastní budoucnosti. Postupně jsou zapomínány nepříjemné zážitky, snahou je zůstat přáteli. Do této fáze ovšem nemusí dospět každé manželství.

Fáze po rozvodu bývá náročná v rovině psychické i ekonomické. Často dochází ke stěhování se, celá situace doznívá a je plně oběma stranami prožívána. Oba partneři mohou procházet několika fázemi, kterými jsou beznaděj, zoufalství, bezmoc, vztek, výčitky za vlastní selhání, pochybnosti o vlastní hodnotě, apatie, omezování sociálních kontaktů, které by měly být zakončeny adaptací na tuto situaci a připraveností na případný nový vztah. Absolvování rozvodu u soudu až do jeho konečné fáze je důležité pro přijetí skutečnosti konce vztahu, což je označováno jako psychologický rozvod: rozvod musí být zpracován i vnitřně, musí být odžity ztráty, které se s ním pojí. Užíván bývá i termín psychorozvod nebo emoční rozvod. Tato fáze trvá až tři roky a pro její konec je charakteristická absence výkyvů nálad, opouštění od prostředků, které pomáhají přežít (přejídání, konzumace návykových látek, sledování seriálů apod.), jedinec se vrací k dřívějším zájmům, nebo rozvíjí nové, kterým se v manželství nemohl věnovat, nebo které se objevily v reakci na nový začátek. Prožívání se

přesouvá z minulosti do přítomnosti. Skutečností však zůstává, že někteří jedinci nejsou schopni do této fáze dospět, a po celý život žijí v křivdě, bolesti a zlobě (Matoušek, 2010).

2 Dopad rozvodu na dítě

Ve druhé kapitole teoretických východisek je nejprve stručně nastíněno, jak probíhá vývoj dítěte, poukázáno je na některá vývojová specifika, která ovlivňují to, jak dítě rozvod zvládá. Dále je pojednáno o dopadu rozvodu na život dítěte, a to v rovině fyzického a psychického zdraví a též z hlediska jeho fungování ve vztahu k sobě samému a druhým. V závěru kapitoly jsou uvedeny vybrané výzkumy, mapující dopad rozvodu rodičů na dítě.

Rozvod je podle Tyrlika (2012) pro dítě vždy určitou zátěží, což je dáno tím, že dítě nutně zažívá mnoho změn, na které se musí adaptovat. Dítě nejen že přichází o dosavadní rodinné vazby, ale též se často musí vypořádávat s příchodem nového partnera do rodiny, který se do jisté míry stává pro dítě vetřelcem. Pokud dítě zůstává pouze s jedním rodičem, nejčastěji matkou, často se zhoršuje socioekonomická situace rodiny, dítěti navíc přibývají povinnosti, do jisté míry je oslabena jeho role dítěte, dítě přebírá některé atributy role dospělého.

Krejčí a Hošek (2016) uvádějí, že jsou děti z rozvedených rodin emočně zranitelnější, což je dáno prožívaným strachem z opuštění jednoho z rodičů. Jedná se o pocity, které jsou odrazem zmatku. Děti v okamžiku rozvodu a v době po rozvodu čelí ztrátě, kdy se jedná nejen o ztrátu trvalé přítomnosti rodiny, ale též o ztrátu pocitu kontinuity a struktury. Děti bývají plačtivé, hůře se soustředí, ve fantazii si často představují, že budou rodiče opět spolu. Někdy mají strach o rodiče a mají potřebu o ně pečovat, zejména jedná-li se o rodiče, který rozvod nechtěl. Odchod rodiče z rodiny je mnohdy dětmi vykládán jako nezájem o jejich osobu, cítí se být odmítnuty. Děti se ocitají v určité pasti. Jestliže spolu rodiče bojují, vnímají, že se musí rozhodnout pro jednoho z rodičů, ovšem pokud se přikloní k jednomu z rodičů, mívají dojem, že druhého zrazují. V důsledku prožívané zátěže mohou děti vykazovat ve větší míře agresivní chování, přičemž projevy agresivního chování mohou přerůst až v delikventní chování.

2.1 Charakteristika dítěte z hlediska vývojových stádií

Novák (2012) uvádí, že neexistuje věk dítěte, který by byl vhodný pro rozvod. Neplatí laické poučky, že nejméně rozvod zatíží děti v kojeneckém nebo batolecím věku, neboť děti situaci v tomto věku nerozumí, nebudou si ji pamatovat. Děti prožívají situaci emočně, zažívají případné změny ve vztahu k rodičům. Není ani pravda, že je rozvod snadný pro dospívající nebo dospělé děti, které se již orientují na svůj vlastní život. Rozpad rodiny se jich dotýká, musí definovat svůj vztah k rodičům, musí situaci porozumět a přijmout ji. Podle autora však platí, že je rozvod nejnáročnější pro děti od 9 do 12 let. V tomto věku také děti hůře přijímají nové partnery svých rodičů.

Soudí se také, že rozvod má na dítě odlišný dopad dle doby, kdy se odehrává. V tomto ohledu jsou problematická zejména období, kdy je akcentováno téma separace. Separací se rozumí vnitřní, psychické oddělení dítěte od rodiče, v raném věku zejména od matky, neboť ta je nejčastěji primárním pečovatelem. Tím, že se dítě oddělí od rodiče (rodičů), snižuje se jeho vnitřní pocit závislosti na rodiči (v dospívání na rodině) (Cipro, 2015).

V kojeneckém období, tedy v prvním roce života, potřebuje dítě dostatečnou stimulaci, nicméně primární je potřeba jistoty a bezpečí. Pokud by se dítě necítilo bezpečně, mohlo by reagovat odmítavě na podněty z okolí, přičemž tento stav by narušoval vývoj vztahu s primárním pečovatelem, nejčastěji matkou. I když má dítě omezené schopnosti vnímání, neboť smysly se teprve vyvíjejí, na svět přichází s připraveností vnímat a reagovat emočně. Dítě prožívá mnoho různých emocí a dokáže je také vyjadřovat (ve 4. měsíci tak např. může vnímat a vyjadřovat vztek, pocity pohody a spokojenosti lze pozorovat již ve 2. měsíci, strach dítě prožívá v 5. měsíci). V 6.-7. měsíci dítě zažívá separační úzkost (Vágnerová, 2012).

V batolecím věku stále přetrvává silná potřeba bezpečí a jistoty. Dítě potřebuje emoční podporu ze svého okolí, na významu také nabývá potřeba pozitivní identity, což v praxi znamená, že dítě potřebuje vnímat, že někam patří, resp. že patří k určitým lidem, na které se může spolehnout. Zároveň je důležitá potřeba otevřené budoucnosti. Děti v tomto věku silně vyžadují kontinuitu a jistotu ve svém životě, stále jsou v tomto věku a v tomto ohledu velmi závislé na svých rodičích (Gregora, Kropáčková, 2016).

Jak je zřejmé, tyto potřeby nemusí být dostatečně uspokojeny, jestliže se rodina rozpadá, jeden z rodičů z rodiny odchází, kontakt s ním je výrazně narušen.

Jak shrnují Hunter a Trusesell (2016), děti do osmi měsíců sice nerozumějí tomu, co se kolem nich děje, přesto jsou touto stresující událostí silně ovlivněny. Rozvod, který zažije dítě během prvních tří let života, může velmi zásadně ovlivnit jeho následující bio-psycho-sociální vývoj. Děti vnímají emoce svých rodičů a zrcadlí je. Pokud je rodič rozrušený, rozrušené je i dítě, je těžké jej uklidnit a uspokojovat jeho potřeby. Jestliže je v prvním roce rodič málo přítomen, dítě si těžko vytváří k němu potřebnou vazbu, což je dáno tím, že je limitována krátkodobá i dlouhodobá paměť. Dítě neudrží vzpomínku na delší dobu. Od 8-18 měsíců je pak problematické přerušení kontaktu s rodičem, s nímž má dítě vytvořenou vazbu, je na něm závislé. Dítě nerozumí tomu, proč rodič absentuje. Může si s sebou odnášet do života poznání a přesvědčení, že se nelze spoléhat na druhé, že je okolní svět nebezpečný. Dítě zažívá silné pocity opuštění, strach ze samoty. Patrné je zesílení separační úzkosti. Od 18.-36. měsíce může dítě reagovat v rozvodové situaci agresivně, toto chování může být akcentováno v situaci, kdy je dítě nejisté, nerozumí tomu, co se děje, nemá kontrolu nad situací. Problematická bývá v prvních třech letech také změna prostředí, která se odehrává především v rámci střídavé péče, kdy si rodiče předávají dítě v určitých intervalech (obden, nebo po několika dnech, po týdnu). Důležité je usilovat o to, aby byly v životě dítěte dostatečně zastoupeny určité rituály, je nutné s dětmi komunikovat o tom, co se děje, snažit se reflektovat pocity dítěte. Neměla by se také výrazněji měnit dosavadní výchova.

V předškolním věku je pro dítě stále velmi důležitá rodina. Dítě v tomto věku většinou nastupuje do mateřské školy, ovšem aby tento přechod do nového prostředí zvládlo, včetně odpoutání se od rodiny, potřebuje v rodině zažívat bezpečí (Vágnerová, 2012). V tomto věku se také rozvíjí rolová identita dítěte. Dítě se potřebuje identifikovat s rodičem druhého pohlaví, potřebuje také vnímat, jakým způsobem probíhá kontakt s druhým pohlavím a jak funguje partnerský vztah (Janošová, 2008).

Rodiče jsou pro dítě v předškolním věku stále velmi důležitou autoritou. Vztah s matkou je pro dítě zdrojem bezpečí a jistoty, vztah s otcem se rozvíjí dle toho, jaká je kvalita vztahu mezi rodiči. Rozpad rodiny je pro dítě v tomto věku velkou zátěží,

neboť dítě není, resp. nebylo schopno očekávat, že se nebude jednat o stabilní a trvalý systém, v němž žije. Dítě je v tomto věku stále značně egocentricky orientováno, nerozumí tak důvodu rozvodu, ani tomu, co se bude dále dít. Dítě potřebuje situaci porozumět, často tak sebe prožívá jako viníka situace – rodiče se rozvádějí proto, že příliš zlobilo apod. (Vágnerová, 2012).

Je velmi důležité, aby si rodiče byli vědomi toho, jak na dítě působí jejich různé výroky. Ve svém hněvu mohou děti za odchod druhého rodiče vinit (Smith, 2004). Dítě by mělo v ideálním případě od rodiče, resp. rodičů slyšet, že za vzniklou situaci nemůže (Teyber, 2007). Děti jsou v tomto věku schopny prožívat silné emoce, a to nejen silnou radost, ale i silnou nenávist a hněv. Tyto emoce tak mohou být obráceny vůči rodiči, nebo i dítěti samotnému (Lievegoed, 1992). Problematický je také stav, kdy následně vlivem rozvodu nejsou rodiče schopni plně zvládat svoji rodičovskou roli (Vágnerová, 2012).

Mladší školní věk je chápán jako období určité latence a klidu. Emoce dítěte jsou vyrovnanější, dítě je v roli školáka, důležitý je pro něj úspěch. Na významu nabývají vrstevníci, rodiče jsou však velmi důležití. V tomto věku již lze dítěti situaci více přiblížit. Je také zapotřebí, aby s ním jednali oba rodiče, dítě je již i schopno přijímat informace z různých zdrojů a integrovat různé poznatky. Problematictější je situace ve starším školním věku či v tzv. rané adolescenci, pubertě. Dítě je více emočně labilní, což je dáno biologickými změnami. Dítě tak vyžaduje stabilní a harmonické prostředí, čemuž se mu však v případě rozvodu většinou nedostává. Je nezbytné, aby oba rodiče nehovořili o svém bývalém partnerovi negativně. Rizikem je syndrom odcizeného rodiče, kdy je narušená vazba k odcizenému rodiči, což se děje právě v případech, kdy jeden z rodičů druhého rodiče očerňuje, brání mu v kontaktu s dítětem apod. Problematická je ztráta zázemí, které je i v tomto věku pro dítě velmi důležité. Je zapotřebí nechat dítěti projevovat své emoce, dovolit mu i hostilní chování (Špaňhelová, 2010).

Rozvod v pozdější fázi dospívání, tedy v pozdní adolescenci, je podle Krejčí a Hoška (2016) problematické z důvodu separace, která opět v tomto věku nabývá na významu. Dospívající prožívají rozvod rodičů v době dospívání jako opuštění jejich osoby v době, kdy se měli osamostatnit, rodiče jim proces dospívání ztížili. Rodič, který z rodiny odchází, je vnímán jako ten, kdo se postavil do centra dění, a to namísto

dospívajícího, který měl být tím, kdo potřebuje více pozornosti a prostoru. Dospívající potřebuje v adolescenci oporu, silné dospělé, spolehlivé osoby, které jej podpoří v tomto zranitelném období. Mnohdy tak cítí, že se role obrátily, a oni by měli být tím, kdo převezmou odpovědnost za rodiče. Jak autoři zdůrazňují, témata, která v této vývojové epoše vystupují do popředí (zájem o druhé pohlaví, sex, láska, hledání partnera), se stávají pro dospívajícího ještě více problematickými. Mohou pociťovat úzkost, že v této oblasti selžou, podobně jako z jejich hlediska selhali rodiče.

2.2 Kvalita života dítěte v souvislosti s rozvodem

Rozvod má závažný dopad na kvalitu života dítěte. Termínem kvalita života se podle Dosedlové a kol. (2016) rozumí nejen fyzické, ale též psychické zdraví (duševní pohoda, spokojenost, tzv. well-being), oblast sociální (vztahy, fungování v zaměstnání, ve škole, ekonomická rovina) a oblast duchovní.

Dopad na kvalitu života dítěte má rozvod dle toho, jak probíhá a jak se rozvádějící rodiče staví k dítěti. V ideálním případě se rodiče na všem dohodnou, domluví se na střídavé péči, nevtahují dítě do rozvodového traumatu. Dítě tak nemusí demonstrovat některému z rodičů loajalitu, nečelí tomu, že se některý z rodičů (nebo oba) snaží získat dítě na svoji stranu, proti druhému rodiči. Ovšem dítě může být také využíváno jako nástroj pomsty, může být používáno jako faktor, který přiláká partnera zpět, dítě se stává prostředníkem mezi rodiči, nebo náhradním partnerem některému z rodičů. Nastávají také případy, kdy jsou rodiče zahlceni situací rozvodu, dítě je tak zanedbáváno (Matoušek, 2010).

U dítěte se v důsledku rozvodu mohou rozvinout různé somatické potíže. Jednat se může obecně o poruchy příjmu potravy, též se objevují poruchy spánku, u dětí mladšího věku pomočování, které se ovšem může objevit i u dětí školního věku. Děti v batolecím věku mohou zažívat silnou separační úzkost. U předškolních dětí se objevují poruchy v komunikační schopnosti – jednat se může o koktavost nebo mutismus nebo v mírnější podobě zamlklost. Děti také mají tendenci somatizovat, tedy psychické potíže jsou manifestovány v rovině fyzického zdraví (bolení břicha, hlavy apod.). Na problematické zvládnutí rozvodu u dětí školního věku lze usuzovat z chování, jakým jsou lhaní, krádeže, záškoláctví, zhoršení školního prospěchu, zhoršení vztahů se spolužáky nebo kamarády ze zájmových kroužků, v sousedství. Častá bývá agresivita (Špaňhelová, 2010).

Dospívající mohou mít tendenci vstupovat do konfliktů s rodiči, mohou ale také utíkat z domova. Věnují se jiným činnostem, než aby byli doma. U adolescenta se zvyšuje riziko, že se bude více zapojovat do problematických vrstevnických skupin či subkultur, a to i těch, v nichž je větší výskyt delikventního chování. Kvalita života dítěte je negativně poznamenána rozvodem v největší míře právě v dospívání. Dvě třetiny dospívajících propadnou po rozvodu rodičů některému z rizikového či až delikventního chování: může se jednat např. o konzumaci návykových látek nebo sebepoškozující chování. U třetiny dospívajících se až rok po rozvodu objevují závažné stavy úzkosti (Krejčí a Hošek, 2016).

Dopady rozvodu na dítě jsou velmi rozmanité. V oblasti vztahu vůči vlastní osobě je výrazně narušeno sebepojetí, vztah k vlastní osobě, ale též vztah k druhým, zejména co se týče důvěry, ale i respektu a úcty, a to zejména v případě, že jsou rodiče v silném konfliktu, dochází k vytváření negativního obrazu druhého rodiče. Děti také mohou hůře zvládat zátěž (Jürgen, 2010). Jak zdůrazňuje Říčan (2010), zafixované chování se nemůže bez vnějšího zásahu změnit. Jestliže se dítě naučí reagovat např. v situaci, kdy se cítí bezmocně, agresivně, změnit tuto reakci (nebo jiné naučené chování) bývá problematické, zapotřebí bývá nezřídka i psychoterapeutického působení.

V obecné rovině dochází podle Rogalewiczové (2019) ke dvěma základním reakcím: dítě se buď stahuje ze sociálního světa, nebo vůči němu vystupuje s určitou hostilitou až agresí. Dle toho se pak liší i konkrétní dopady na dítě. Zároveň ale podle autorky také platí, že je každé dítě jiné. Vliv má kromě věku také zdravotní stav dítěte, jeho povaha, především míra citlivosti a odolnosti. Významnou roli však má i to, jak rodiče svůj konflikt zvládají. Jestliže dochází k tomu, že je dítě bráno některým z rodičů za rukojmí, pokud se jeden rodič snaží oddělit dítě od druhého rodiče, jestliže jsou řešeny partnerské neshody před dítětem, dítě je situací velmi zatěžováno, prožívá silný stres, následky mohou být celoživotní.

2.3 Výzkumy mapující dopad rozvodu na dítě

Tato kapitola se blíže zaměřuje na výzkumy, které byly konstruovány v souvislosti s dopadem rozvodu na dítě. Výzkumy uvedené v kapitole jsou popsány z hlediska charakteristiky výzkumného souboru, následně je uvedeno, k jakému výsledku výzkum došel.

Jak nahlíží na rozvod dospívající a mladí dospělí, pro které může být rozvod nejvíce zatěžující, zkoumaly Horská a Lacinová (2015), které se navíc zaměřily na to, jak byl postoj těchto osob vůči rozvodu ovlivněn probíhajícím rodičovským konfliktem a též vztahem k otci. Výzkumu se zúčastnilo celkem 497 studentů a absolventů vysokých škol (315 žen a 182 mužů) ve věku 20-30 let, přičemž 28,6 % respondentů pocházelo z rozvedené rodiny. Sběr dat probíhal formou on-line dotazníkového šetření. Z výzkumu vyplynulo, že v případě mladých dospělých z rozvedených rodin docházelo k formování kladnějšího postoje k rozvodu, nicméně tento postoj byl ovlivněn tím, jak rodiče svůj rozvod zvládli. Obecně bylo zjištěno, že rodiče v zásadě vykazovali respekt vůči druhému rodiči, ovšem minimálně spolu komunikovali. To následně vedlo k tomu, že tito mladí dospělí vykazovali oproti vrstevníkům bez zkušeností s rozvodem horší vztah k otci. Je zapotřebí doplnit, že byl zkoumán vztah k otci s ohledem na skutečnost, že jsou děti stále ve větší míře svěřovány po rozvodu do péče matky, což vztah k otci výrazně determinuje, s ohledem na četnost následného vzájemného kontaktu. Výzkumem bylo prokázáno, že je velmi důležité z hlediska dalších vztahů s rodiči to, jak spolu rodiče dokážou spolupracovat. I když je komunikace nízká, nebo přímo nedostatečná, jsou-li zajištěny základní potřeby dítěte, dítě nemusí trpět závažnějšími obtížemi.

Jak uvádějí Cui, Fincham a Durtschi (2011), již četnými výzkumy bylo prokázáno, že děti (resp. dospělí) z rozvedených rodin mají pozitivnější postoj k rozvodu než jedinci, kteří tuto zkušenost nemají. Nicméně autoři na základě svého vlastního výzkumu podávají jiné vysvětlení, než ke kterému dospěly Horská a Lacinová (2015). Cui, Fincham a Durtschi (2011) realizovali svůj vlastní výzkum, který byl proveden na vzorku 571 osob (studentů Southern University), z nichž 111 bylo z rozvedených rodin. Z tohoto výzkumu též vyplynulo, že jedinci se zkušeností s rozvodem rodičů jsou tolerantnější vůči rozvodu. Navíc bylo prokázáno, že jejich romantické vztahy častěji končí rozchodem oproti respondentům bez zkušenosti

s rozvodem jejich rodičů. Příčinou byla nižší angažovanost ve vztahu. Z tohoto dle autorů vyplývá, že zkušenost s rozvodem rodičů do jisté míry vede k menší potřebě být ve vztahu, což dle autorů nemusí být negativní: tito lidé mohou méně často ulpívat na vztazích, které nejsou optimální (objevuje se v nich násilí, jedinec je partnerem omezován v určitých oblastech života), případně kladou větší důraz na osobní rozvoj než na vztah. Zkušenost s rozvodem rodičů tak vede dle téhož zdroje k častějším rozchodům (či později větší rozvodovosti), neboť partnerský vztah je vnímán v důsledku zkušenosti s rozvodem rodičů jako méně zásadní pro život. Proto jsou také tito lidé více tolerantní vůči rozvodům. Zároveň však bylo zjištěno, že vliv na tolerantní postoj k rozvodům má také způsob rozchodu rodičů: pokud byl více konfliktní, vykazovali respondenti častěji pozitivní postoj k rozvodu, naopak pokud rozvod svých rodičů neprožívali jako devastující, tolerance vůči rozvodu byla nižší, což je tedy v souladu se zjištěním Horské a Lacinové (2015). Podle Cui, Fincham a Durtschi (2011) se nejedná o překvapující zjištění. Potvrzuje platnost teorií sociálního učení či platnost kognitivně-vývojového modelu: zkušenost, kterou dítě získává v dětství, ovlivňuje jeho pozdější smýšlení a chování. Jak autoři shrnují, je velmi důležité, jak rodiče svůj rozchod (rozvod) zvládnou. Rodiče by měli být v případě rozchodu nebo rozvodu podporováni v tom, aby svůj rozchod řešili konstruktivně a např. se vyvarovali řešení některých sporů v rámci rozvodu před svými dětmi.

V souvislosti s tím lze také uvést výsledky analýzy dat z výzkumu, který byl realizován v letech 1962-1993. Účastnili se jej matky narozených dětí a následně také tyto děti, když dosáhly 18 let. Do výzkumu bylo zahrnuto 669 párů matka-dítě. Analyzovány byly výpovědi dětí, které hodnotily manželství svých rodičů. Z tohoto výzkumu vyplynulo, že na postoje těchto dospělých dětí vůči rozvodu a vztahům (včetně nesezdaných vztahů a sexuálního života před manželstvím) měli větší vliv rodiče, kteří se nerozvedli. Pokud je tedy manželství rodičů kvalitní a spokojené, děti mají tendenci přebírat jejich postoje k partnerskému životu. Tyto děti pak v dospělosti vykazují více tradiční představy o vztahu a jeho ukončení. Jestliže však vztah rodičů není kvalitní, rodiče se rozvedou, postoje těchto dětí v dospělosti jsou více ovlivněny jejich vlastní zkušeností, faktory zvenčí apod., a jsou tak více tolerantní vůči rozvodovosti a vlastnímu rozvodu (Cunninghama, Thorntona, 2006). Kapinus (2005) vycházela ze stejného souboru dat a na základě své analýzy prokázala, že vliv nekvalitního partnerského svazku rodičů na postoj jejich dětí k rozvodům je odlišný

z hlediska genderu, přičemž nemusí být ani klíčové, zda se rodiče skutečně rozvedli. Autorka prokázala, že pokud děti žily v rodině, v níž se sice rodiče nerozvedli, ale děti si přály, aby tak rodiče učinily, častěji vykazovaly kladný postoj vůči rozvodu. Navíc v případě dívek (později žen) má dle autorky značný vliv vztah s otcem: negativní vztah s otcem má vliv na větší příklon k rozvodu u dívek. Vztah synů s otcem v této oblasti významný není.

Za pozornost stojí také zjištění Fučíka (2013), který zkoumal především vliv rozvodu na úroveň dosaženého vzdělání a též reprodukční strategie. Z tohoto šetření vyplynulo, že zkušenost s rozvodem a s tím související způsob a kvalita života rodiny zvyšuje riziko, že dítě z rozvedené rodiny bude mít nižší vzdělání a též že u něj bude patrné problematičtější reprodukční strategie vedoucí k tomu, že dítě z rozvedené rodiny nebude mít děti, nebo bude mít nižší počet dětí oproti vrstevníkům. Jak však autor shrnuje, získaná data mohla být zatížena chybou, v zásadě však odpovídají dosavadnímu stavu poznání. Povaha souborů nedovolila testovat vliv všech proměnných v jednom modelu, zároveň velikost výběrových souborů nedovoluje podrobnější třídění, která by mohla zlepšit výsledky výzkumu. Například testování reprodukce v závislosti na době uplynulé od rozvodu rodičů, třídění podle počtu sourozenců nebo např. důvodu rozvodu.

Obecně pochopitelně z hlediska dopadu rozvodové situace na dítě záleží na tom, jak rozvod probíhá. Rozsáhlý výzkum provedla společnost MEDIAN (2020), která oslovila 300 respondentů ve věku 18 a více let, kdy se jednalo o osoby, které absolvovaly rozvod v roli rodiče. Z výzkumu vyplynulo, že jen čtvrtina respondentů dokázala držet stranou v rozvodové situaci dítě. Děti tedy většinou byly (a jsou) zasaženy rodičovským konfliktem. Následná forma péče o děti byla nejčastěji výsledkem vzájemné dohody, ovšem tato dohoda byla častěji hodnocena negativně otci, kteří častěji vyjadřovali nespokojenost s tím, jak bylo dítě spokojeno s úpravou styku s rodiči. Přibližně třetina rodičů měla ještě rok po rozvodu (a i později) problémy s finančním hospodařením, což patrně mělo vliv na kvalitu života dítěte (omezené možnosti zájmových aktivit, možný diskomfort ve vztahu k vrstevníkům z hlediska vlastnictví určitých věcí jako záležitost prestiže, možnost účastnit se školních aktivit apod.).

Problémy, kterým mohou děti v důsledku rozvodu čelit, však mohou být mnohem závažnější, než je finanční strádání. Jedlička a kol. (2018) zmiňují případy, kdy se u dítěte v důsledku problematického a velmi konfliktního rozvodu rozvine posttraumatická stresová porucha. Jak autoři uvádějí, zatímco v minulosti se soudilo, že se jedná o záležitost reaktivní a relativně krátkodobou, z níž se dítě zotaví, ve skutečnosti tomu tak není a následky takto probíhajícího dopadu si s sebou nesou děti po celý svůj život. Dítě zažívá strach a bolest, což se následně projevuje potížemi v attachmentu, dysregulací v oblasti kognitivní, emoční, vztahové, somatické. Tyto traumatické zkušenosti také představují rizikový faktor z hlediska rozvoje poruchy osobnosti, závislosti na návykových látkách, poruch příjmu potravy, deprese, úzkosti. Narušeno bývá sebepojetí, dostavuje se agresivní jednání. Dětská a dorostová terapeuti Jana Kocourková a Jiří Koutek shrnují výsledky dalších studií, v nichž bylo prokázáno, že je zátěž z rozvodu hůře snášena dětmi s psychickými potížemi, jakými jsou syndrom poruchy pozornosti s hyperaktivitou, poruchy učení, emoční labilita. Psychologové Josef Pavlát a Laura Janáčková zjistili, že se zhoršují i kognitivní funkce, školní prospěch, narušena je pozornost a paměť. Přibližně tři čtvrtiny dospívajících, kteří se pokusili o sebevraždu, měli v osobní historii rozvod rodičů. Rozvod také vede ke zvýšení míry rizikového chování. Dospívající se zkušeností s rozvodem rodičů se častěji chovají promiskuitně, mohou vykazovat delikventní chování, jsou zvýšeně nedůvěřiví. Zhoršuje se také odolnost vůči zátěži.

Je zapotřebí uvést, že je tomuto tématu věnována v odborné literatuře nedostatečná pozornost. Výše uvedené dopady rozvodu na dítě jsou poměrně známé. Nedochozí však ke zmapování toho, jak dítě situaci prožívá, jak ji hodnotí retrospektivně. Z tohoto hlediska je pak cenné šetření provedené Skalickou (2020) v rámci diplomové práce, kterého se zúčastnilo 6 dospělých ve věku 20-30 let, kteří zažili rozvod rodičů, když jim bylo 9-12 let. Děti trpí situací rozvodu rodičů, cítí nejistotu a ztrátu pocitu bezpečného domova. Přestože byl jeden dotazovaný na hraně mladšího a staršího školního věku, zažíval podobné pocity. Ovšem rozdíl spočíval v absenci pocitu hněvu, který býval nejčastěji uváděn u dětí staršího školního věku. Z tohoto výzkumu vyplynulo, že v době rozvodu prožívali tito jedinci smutek a strach, a to i přesto, nebo právě proto, že se ve všech případech jednalo o jedince, kteří žili v disharmonické rodině a přáli si, aby se rodiče rozvedli. Po rozvodu zůstali v péči matky, a to i přesto, že si někteří přáli žít s otcem. Nedochozelo však k zamezování

kontaktu s rodičem. Zjištěn byl zhoršený vztah k jednomu z rodičů, ale též nebyl navázán dobrý vztah s novým partnerem rodiče. Tito jedinci uváděli, že vlivem rozvodu ztratili pocit bezpečí a jistoty, docházelo u nich k potlačení emocí v důsledku silného stresu, objevovaly se somatické obtíže jako reakce na potíže psychického rázu. Zhoršen byl také sourozenecký vztah. Rizikové chování se u těchto respondentů neobjevilo, zhoršeny však byly vztahy s vrstevníky.

Je tedy zřejmé, že rozvod má vliv na děti, a to nejen v době, kdy rozvod probíhá, ale i v pozdějších životních etapách. Jaké tyto dopady mohou být, a to i s ohledem na prožívání rozvodu, bylo zkoumáno ve vlastním výzkumu, popsáném dále v textu.

PRAKTICKÁ ČÁST

3 Popis výzkumu

V následující kapitole je popsán průběh realizovaného výzkumu. Uveden je cíl výzkumu, zvolená metodologie výzkumu a v závěru kapitoly je charakterizován výzkumný soubor. Následně jsou prezentovány výsledky výzkumu.

3.1 Cíl výzkumu a výzkumné otázky

Cíl výzkumu:

Cílem výzkumu bylo zjistit, jaký vliv může mít rozvod rodičů na život dítěte a popsat jeho negativní dopady nejen v přítomnosti, ale i v budoucnosti. Cíl byl naplněn pomocí polostrukturovaných kvalitativních rozhovorů, které specifikovaly průběh rozvodu a jeho následné prožívání z pohledu dítěte. Hlavní kritérium výběru komunikačních partnerů se týkalo uplynulé doby od rozvodu rodičů, stanovená doba byla 5 let a více.

Důvody pro zvolení tohoto časového období byly dva hlavní. Primární bylo dodržet etiku výzkumu, tj. zajistit, aby se účastníkům výzkumu nestala žádná újma. Rozvod může být prožíván traumaticky. Pokud by tomu tak v případě komunikačních partnerů bylo, možným rizikem by byla aktualizace traumatu nebo silných negativních emocí, které by nebylo pravděpodobně možné ze strany autorky práce optimálně odborně zvládnout. Další důvod byl spojen s cílem výzkumu. Dopad rozvodu rodičů na komunikačního partnera by nebylo možné zkoumat bezprostředně po této události. Pět let bylo zvoleno jako dostačujících pro reflexi toho, jaký dopad měl rozvod rodičů na přítomnost i možnou budoucnost komunikačního partnera.

Formulovány byly také výzkumné otázky (VO), reflektující hlavní zaměření výzkumu, tedy co je výzkumem především zkoumáno.

Výzkumné otázky:

VO1: Jaké hlavní prvky rozvodu ovlivňují dítě v jeho přítomnosti i budoucím životě?

VO2: Jaké jsou hlavní dopady rozvodu na dítě?

Tyto výzkumné otázky lze považovat za klíčové z hlediska zaměření cíle práce i cíle výzkumu. Zároveň se vztahují k oblastem, které jsou klíčové z hlediska

problematiky rozvodu a jeho dopadu na dítě, jak bylo popsáno v rámci teoretických východisek.

Rozvod bývá náročný v rovině psychické i ekonomické. Mnohdy se nepodaří jeho účastníkům dostatečně a dobře jej zpracovat a po celý život tak mohou žít v křivdě, bolesti a zlobě (Matoušek, 2010). Rozvod je pro děti vždy zátěží (Tyrlik, 2012). Děti z rozvedených rodin jsou často oproti dětem bez této zkušenosti emočně zranitelnější, jsou více plačtivé, hůře se soustředí (Krejčí a Hošek, 2016), narušena může být schopnost komunikace, dostávají se poruchy spánku nebo i příjmu potravy (Špaňhelová, 2010). U dospívajících se může v důsledku rozvodu objevit ve zvýšené míře rizikové nebo delikventní chování (Krejčí a Hošek, 2016). Důležité však je, jak se rodiče k rozvodu postaví, jak se k sobě dokážou vzájemně chovat a jak ochrání před dopady rozvodu děti (Horská a Lacinová, 2015).

Zodpovězení výzkumných otázek je tedy spojeno s identifikací toho, co je v procesu rozvodu klíčové z hlediska dopadu rozvodu na dítě a dále jaké dopady rozvod na děti nejčastěji či nejvíce má.

Během tvoření schématu rozhovoru byly prvotně formulovány následující zkoumané aspekty: Jaký byl průběh rozvodu? Jak se dítě cítilo během rozvodu rodičů? Jak probíhal kontakt dítěte s rodiči? Následně v diskusi budou všechny aspekty postupně hlouběji zpracovány.

3.2 Metodologie výzkumu

Zkoumané aspekty na komunikační partnery byly: Jaký byl průběh rozvodu? Jak se dítě cítilo během rozvodu rodičů? Jak probíhal kontakt dítěte s rodiči?

Vzhledem k tomu, že bylo záměrem prozkoumat zvolený předmět výzkumu, tj. vliv rozvodu na život dítěte v době rozvodu i po něm, jako nejvhodnější typ výzkumu se jevil kvalitativní výzkum. Jak vysvětluje Hendl (2016), práce výzkumníka v kvalitativním výzkumu je obdobná práci detektiva. Záměrem je vstupem do terénu získat co nejvíce potřebných dat, které osvětlí zkoumaný problém, umožní porozumět mu. Je zapotřebí, aby badatel hovořil s relevantními osobami, které mu umožní zodpovězení jeho otázek. V rámci tohoto přístupu pak badatel vytváří různé hypotézy, které si ověřuje. Souběžně se sběrem dat probíhá jejich analýza. Bádání v terénu končí, jakmile badatel získá potřebné informace, další rozhovory nepřinášejí nové výsledky.

Jak zdůrazňuje Reichel (2009), kvalitativní výzkum umožňuje zkoumat zvolené téma do hloubky. To je důležité i pro navazující výzkumy. Vybrané aspekty zkoumaného jevu jsou sledovány na menším vzorku respondentů a zjištěné výsledky jsou následně často zdrojem pro formulaci hypotéz, které jsou následně ověřovány v rámci kvantitativního výzkumu.

Metodou sběru dat byl rozhovor, a to polostrukturovaný rozhovor, jehož podoba je uvedena v oddílu příloh (Příloha č. 1). Schéma rozhovoru vycházelo z cíle výzkumu a výzkumných otázek. Otázky byly koncipovány tak, aby na ně komunikační partneři mohli odpovídat šířeji. Zároveň byly připraveny doplňující otázky k hlavním otázkám. Součástí schématu rozhovoru bylo také několik identifikačních otázek umožňujících popis výzkumného souboru.

Výzkum probíhal v měsících únor až duben roku 2022. Na začátku února bylo na základě cíle výzkumu a výzkumných otázek vytvořeno schéma rozhovoru, které bylo ověřeno s pomocí blízké osoby autorky práce. Jednalo se o jedince ve věku 23 let, který zažil rozvod svých rodičů v 11 letech. Provedení tohoto rozhovoru „nanečisto“ představovalo předvýzkum, který by měl být dle Dismana (2011) vždy proveden, aby byly vyloučeny případné nedostatky v konstrukci nástroje pro sběr dat. Na základě tohoto předvýzkumu byly pozměněny formulace některých otázek, neboť jejich původní verze byla pro daného jedince málo srozumitelná (dotaz byl tedy více specifikován), nebo zodpovězení dané otázky bylo pro dotyčného příliš citlivé, a to i přesto, že od rozvodu jeho rodičů již uplynulo 12 let. Osoba, která se předvýzkumu zúčastnila, nebyla dále zařazena do výzkumného souboru.

Kritériem byl rozvod rodičů minimálně před pěti lety, a to s ohledem na možnost zjistit případné dopady této skutečnosti na život dítěte. K sestavení výzkumného souboru byl využit příležitostný výběr a technika sněhové koule. Tato technika umožňuje získat kontakt na další lidi od respondentů, které jsme již získali. Hledané kontakty by mohly odpovídat našim kritériím (Šedřová, 2007). Autorka práce kontaktovala několik osob, o nichž věděla, že prožily rozvod svých rodičů. Kontaktováno bylo celkem 7 osob, s účastí ve výzkumu souhlasilo 5 osob. Výzkumný soubor tedy tvořilo pět komunikačních partnerů (KP), jejich charakteristika je popsána v další kapitole. Ani s jedním KP autorka práce neměla bližší vztah.

Rozhovory byly vedeny ve smluvený termín, na předem určeném místě, dle potřeb a možností komunikačních partnerů. Rozhovory probíhaly v klidném prostředí. Komunikační partneři mohli kdykoliv účast ve výzkumu přerušit nebo zcela ukončit, čehož ovšem žádný z komunikačních partnerů nevyužil.

K analýze dat byla zvolena metoda zakotvené teorie. Jak vysvětluje Šed'ová (2007), zakotvená teorie může mít několik různých postupů, jak pracovat s daty. Zvolen byl postup popsáný Straussem a Corbinovou (1999), v němž je pracováno s daty v rámci tří fází, které se vzájemně prolínají a kterými jsou otevřené, axiální a selektivní kódování.

Otevřené kódování představuje rozčlenění výroků na co nejmenší části, které jsou následně shlukovány dle obdobného významu. Postupně tak vzniká základ kategorií a podkategorií, které jsou ovšem dále revidovány v návaznosti na fázi axiálního kódování, které často vyžaduje opakovaný vstup do terénu, a to do doby, než je dosaženo tzv. teoretické nasycenosti, tj. nové otázky již nepřinášejí nové poznatky. Ukončení sběru dat je spojeno s konečnou podobou kategorií členěných na podkategorie, které jsou uspořádány do paradigmatického modelu (Šed'ová, 2007). V rámci paradigmatického modelu je určen jev, k němu se vztahují příčinné podmínky, kontext, intervenující proměnné. Od jevu se odvíjejí strategie jednání a interakce a též následky. Uspořádání do daného modelu je usnadněno užitím dimenzí, což jsou rozložené vlastnosti vytvořených kategorií (Strauss, Corbin, 1999).

Poslední fáze je vytvoření nové teorie. Nutné je určit centrální kategorii, tedy kategorii, která bude nejvíce sycena daty, k níž se vztahuje nejvíce kategorií a podkategorií. Velmi často se stává centrální kategorií jev identifikovaný v axiálním kódování, nejedná se však o pravidlo. Následně je formulována nová teorie, která je zakotvena v datech. Mívá podobu schématu, které je slovně vyloženo (Šed'ová, 2007).

Data z rozhovorů byla přepsána do textového editoru Microsoft Office, Word, posléze s nimi bylo pracováno v programu Microsoft Office, Excel. Části výroků byly tříděny do sloupců, dle potřeb přesouvány až do výsledné podoby kategorií a podkategorií.

Během realizace výzkumu byl kladen velký důraz na etiku výzkumu. Všichni komunikační partneři poskytli ústně informovaný souhlas. Před vedením rozhovorů byli informováni o tom, že mohou svoji účast kdykoliv ukončit, dále bylo smluveno,

že je možné v práci prezentovat pouze části jejich výroků. Komunikačním partnerům bylo také předem zdůrazněno, že nemusí odpovídat na všechny otázky, resp. stačí uvést, že na otázku nechtějí odpovídat.

3.3 Charakteristika výzkumného souboru

3.3.1 Popis výzkumného souboru

Popis výzkumného souboru je přidán do tabulky 1.

Tabulka 1 Charakteristika výzkumného souboru

Komunikační partneři	Pohlaví	Věk	Bydlení
KP1	žena	21 let	s rodičem
KP2	žena	27 let	sama
KP3	muž	22 let	s rodičem
KP4	muž	24 let	s rodičem
KP5	muž	31 let	s partnerkou

V tabulce 1 si lze povšimnout, že ve výzkumném souboru byly dvě ženy (KP1 a KP2) a tři muži, přičemž věk KP byl v rozmezí 21-31 let. Nejmladší byla komunikační partnerka KP1, která zatím stále žije s jedním z rodičů. Nejstarší byl KP5 (31 let), který jako jediný žije s partnerkou.

Komunikační partnerka KP2 žije jako jediná sama. Komunikační partner KP3 a KP4 žijí podobně jako KP1 s rodičem.

Pro lepší orientaci je dále v textu stručně popsána životní situace komunikačních partnerů. Jedná se zejména o popis průběhu, vztah s rodiči a aktuální životní situaci.

3.3.2 Životní situace komunikačních partnerů

3.3.2.1 Komunikační partnerka KP1

Komunikační partnerka KP1 žije v současné době pouze s otcem. Rozvod nastal v jejích 15 letech, počátek byl relativně nečekaný. Rodiče sice měli časté hádky, matka si na otce stěžovala, nebyla spokojená s tím, jak přistupuje k rodině (nizká pomoc v domácnosti, nezájem o společně strávený čas, nespokojenost se týkala i výše výplaty), nic však dle KP1 nenasvědčovalo tomu, že by si matka přála rozvod.

Jednoho sobotního odpoledne, kdy se KP1 vrátila od kamarádky domů, byl naplánován výlet matky i s bratrem KP1, ovšem bez otce, neboť ten byl v zaměstnání, a matka jí oznámila, že se stěhují. KP1 si měla rychle sbalit nejnnutnější věci, které si vezme s sebou. Matka se obávala, že se otec vrátí dříve, o odchodu matky s dětmi neměl ponětí.

KP1 žila přibližně půl roku s matkou, s níž ovšem nikdy neměla dle jejích slov vřelý vztah. Otec probíhající rozvod snášel těžce, měl depresivní stavy. KP1 se nakonec rozhodla pro bydlení s otcem, a to i přes nesouhlas matky. Rozvod probíhal bez větších potíží, rodiče se na všem v zásadě shodli, ovšem oba značně zatahovali KP1 do vzájemného sporu: stěžovali si na druhého rodiče, špatně o něm hovořili, vyžadovali potvrzení, že jsou pro KP1 lepším rodičem než druhý rodič.

V současné době jsou vztahy s matkou dle KP1 relativně dobré, nicméně vřelost, která ve vztahu vždy chyběla, absentuje stále. Vztah s otcem též není popisován jako dobrý. Dívka očekávala, že bude otec rád, že se rozhodla pro život s ním, i když bratr zůstal u matky. Patrně očekávala i určitou vděčnost. Otec byl sice zprvu rád, později se však začal chovat jako dříve, resp. jako ve vztahu s matkou: domácnost nechával a nechává na KP1, nemá zájem o společně strávený čas.

KP1 s odstupem času od rozvodu rodičů stále psychicky strádá, před půl rokem začala užívat antidepresiva. Téma rozvodu je pro ni stále velmi citlivé. Neodpustila matce způsob, jakým rozvod proběhl. KP1 má přítele, vztah se však zhoršuje, což je z velké části dáno depresivními stavy KP1. Obtížně také zvládá docházku na vysokou školu.

3.3.2.2 Komunikační partnerka KP2

Tato dívka žije aktuálně sama. Je zaměstnaná, stále však studuje postgraduální studium. Vystřídala několik partnerů, vztahy však zvládá obtížně, neboť dle jejích slov „*není snad žádný chlap nebo kluk, který by mi mohl dát to, co potřebuji*“.

Potřeby KP2 se týkají především vysoké míry pozornosti, schopnosti zvládat její afekty, které má obdobné jako její otec. Otce popisovala jako výraznou individualitu, které „*všechno projde, má silácké řeči, ale skutek utek*“. Otec mívá často dluhy, často mění práci, navíc bývá agresivní, a to poté, co požije alkohol, což se děje formou kvartálního pijáctví. Tyto jeho vlastnosti a projevy chování byly také důvodem, proč se matka od otce odstěhovala.

Matka je naopak osobou velmi odpovědnou. O rozvodu uvažovala v zásadě od narození dcery, často jí také vykládala o tom, co vše s otcem zažila. Mimo jiné se jednalo i o domácí násilí. V rodině byly časté hádky, kterých KP2 byla svědkem. Rodiče se rozvedli, když bylo KP2 15 let. S tím se ovšem zhoršila životní úroveň KP2, což jí velmi vadí.

Dle jejího vyjádření nemá dobré vztahy ani s jedním rodičem. Proto také raději žije sama, i když to znamená vysoké pracovní nasazení, vyčerpání. Oba z rodičů mívají stavy, kdy se vrací k situaci rozvodu, stěžují si (nebo i nadávají) na bývalého partnera, byť má každý z rodičů partnera nového.

3.3.2.3 Komunikační partner KP3

Komunikační partner KP3 zažil rozvod rodičů, když mu bylo 7 let. Na rozvod si příliš nepamatuje. Zůstal s matkou, z rodiny odešel otec, který se rozvést nechtěl. Matka však byla neustále nespokojena s výší jeho platu, navíc přibližně rok před rozvodem začal otec ve větší míře konzumovat alkohol, což si ovšem KP3 pamatuje jen z vyprávění matky.

Rozvod byl problematický. Otec nesouhlasil s rozvodem, ani s výší výživného a úpravou styku se synem, navrhovanou matkou. Nakonec však byli rodiče rozvedeni. Otec však neplatil výživné, na což matka reagovala žalobou. Otec se ocitl v insolventi. Matka situaci řešila tím, že bránila kontaktu se synem. Časté byly výmluvy na nemoc syna, někdy nečekaně krátce předtím, než si měl otec syna vyzvednout, odjela se synem pryč. Postupně syn ztrácel zájem stýkat se s otcem.

Otec začal splácet výživné, uhradil veškeré dluhy na výživném, začal usilovat o kontakt se synem, nicméně tomu bylo stále bráněno. Situace byla řešena i se zapojením OSPOD, který konstatoval podezření na syndrom zavrženého rodiče. Navrhován byl asistovaný styk s dítětem, což však odmítali oba rodiče.

Otec postupně na situaci rezignoval, se synem se nestýkal, výživné však platil řádně. S odstupem pěti let od rozvodu se synovi začal ozývat na sociální síť. Matka v té době již žila s novým partnerem, měla další dítě. KP3 začal s otcem postupně komunikovat, později se také sešli osobně.

Kontakt nastal v době, kdy KP3 uvítal otce. S novým partnerem matky příliš nevycházel, navíc začal mít podobné zájmy jako otec (rybaření, bojové sporty). Začali společně trávit více času, v současné době je vztah s otcem na dobré úrovni. S matkou KP3 vychází hůře. Zvažuje, že se od ní odstěhuje k otci.

3.3.2.4 Komunikační partner KP4

Rozvod rodičů nastal v době, kdy bylo KP4 čerstvých 15 let. Matka si našla nového partnera, patrně v důsledku nespokojenosti v manželství. Manželství bylo relativně bezproblémové, nicméně již od počátku v něm byla matka nespokojená, syn nebyl „plánovaný“. Když potkala svého současného partnera, okamžitě se zamilovala, což krátce poté sdělila manželovi, trvala na rozvodu.

Ze společné domácnosti odešla přibližně dva měsíce poté, co poznala nového přítele, s nímž však již nežije. Aktuálně je matka bez partnera, KP4 žije u otce.

Zpočátku se rodiče dohodli na střídavé péči. Otec doufal, že se matka vrátí do rodiny. Rozvod byl nesporný. Matka však vlivem své silné zamilovanosti zanedbávala kontakt se synem, často upřednostnila nového partnera, a to i v rámci trávení volného času v týdnech, kdy měla syna u sebe.

KP4 si přál dobrý vztah s oběma rodiči, matka se mu však vzdalovala, postupně začal vůči ní pociťovat vztek. Stále ji považuje za toho, kdo vztah zničil. Otce lituje. I když s otcem nemá příliš dobrý vztah, společně spolu dobře vycházejí, mají společné zájmy.

Přibližně po roce střídavé péče se syn domluvil s otcem, že přejde do jeho výhradní péče. S tím matka nesouhlasila, nicméně nakonec na tento požadavek

přistoupila. V době změny úpravy styku se rozešla s partnerem. Po krátkou dobu intenzivně konzumovala alkohol, nastoupila však na léčbu, v současné době abstnuje.

Během rozvodu a doby po rozvodu se značně synovi odcizila. Syn se s ní vídá sporadicky, v poslední době však hodnotí společný kontakt jako dobrý. Matka změnila zaměstnání, má vyšší příjem, hodně cestuje, KP4 s ní již dvakrát vyjel na některé z těchto cest.

KP4 je stále hodně zasažen situací rozvodu. Zhoršila se jeho životní úroveň, vlivem neustálých změn se postupně začal sociálně stahovat, zvolil cestu úniku, a to do zaměstnání. Sam sebe označuje za workoholika. Pracuje jako OSVČ, rozvíjí svoji firmu. Kontakt s matkou volí dle svého zájmu, podobně také s otcem tráví čas tehdy, když sám KP4 má zájem. Většinu času však tráví prací.

Vztah žádný nemá. Krátce po rozvodu rodičů navázal intenzivní vztah s dívkou o tři roky starší, vztah trval rok a půl, skončil tím, že si přítelkyně našla nového přítele. KP4 se rozhodl po určité době zůstat sám, resp. nevyhledávat další vztahy.

3.3.2.5 Komunikační partner KP5

Tento komunikační partner žije jako jediný s partnerkou, a to již čtvrtým rokem. Rozvod nastal, když mu bylo devět let. U otce byla přítomna psychiatrická diagnóza. Postupně upadal do stále větších depresí, přestal chodit do zaměstnání, z nějž byl posléze propuštěn. Matka tak byla nucena živit celou rodinu. KP5 má bratra.

Když se rodiče rozvedli, o čemž KP5 nemá příliš mnoho informací, neboť vše se dle jeho slov „odehrávalo za zavřenými dveřmi... mamka prostě jednou přišla a řekla, že se s tatškou rozvedli, že se přestěhujeme, o ničem se nechtěla dál bavit“.

Rozvod sice vyřešil nepříjemnou situaci pro matku, ovšem děti do jisté míry strádaly, lze uvažovat až o zanedbávání výchovy ze strany matky. Matka se rozhodla realizovat vše, co nemohla, když žila s otcem. Hodně cestovala, často měnila zaměstnání, děti se stěhovaly s ní. Změna bydliště nebyla problematická s ohledem na skutečnost, že se otec opakovaně léčil, a to i na psychiatrické klinice. Krátce po rozvodu mu byl přidělen invalidní důchod. Od té doby zůstává otec doma, často jen leží, pro silné depresivní stavy není schopen vstát z lůžka.

KP5 se společně s bratrem naučili velké samostatnosti. Tím, že o ně nejevili příliš velký zájem ani otec, ani matka, byli nuceni již během docházky na základní školu starat se o sebe sami, vypomáhala babička (matka od matky). Kontakt s otcem iniciovali sami, postupně však přestávali, neboť i když se za otcem vydali, ten je často odmítl s odůvodněním, že mu není dobře.

Matka tyto návštěvy vždy velmi negativně komentovala. Nejevila však větší zájem o to, co děti potřebují. Střídaly se u ní stavy, kdy vůči dětem vykazovala až nulový zájem, což se posléze střídalo naopak až s přehnanou péčí.

KP5 si našel v sedmnácti letech dívku, s níž je dosud. Jeho přítelkyně vyrůstala v obdobných poměrech, s rodiči se však stýká, ale jen sporadicky. Partnerka KP5 je dle jeho slov „*workoholička*“, má dvě zaměstnání. Oba v zásadě žijí jen vedle sebe, postupně ubývá i sexuálního života. To se však v posledním roce změnilo, neboť u KP5 nastaly panické ataky a úzkostné stavy, které se rozhodl řešit pomocí psychoterapie.

Psychoterapeutická sezení u něj vedla k náhledu, že si potřebuje zpracovat rodinnou situaci a rozhodnout se pro to, jak dále žít, včetně toho, zda setrvat v současném vztahu, který ho nenaplnuje. To se však v poslední době změnilo. Začal se více zajímat o svoji přítelkyni, která tento zájem opětovala. Aktuálně sice stále každý z páru žije do značné míry individuálně, vedle sebe, ovšem pravidelně spolu tráví čas, a to rádi, obnoven byl i sexuální život. Děti si však ani jeden vlivem své zkušenosti s rozvodem rodičů a kvalitou vztahu rodičů nepřeje.

4 Výsledky výzkumu

V kapitole jsou nejprve prezentovány výsledky získané otevřeným kódováním. Představeny jsou vytvořené kategorie a podkategorie, podán je jejich výklad, a to i s využitím přímých výroků KP, které jsou užity dle kontextu, často v rámci širšího výroku, který byl při otevřeném kódování roztržěn pod více kategorií. Následuje popis uspořádání kategorií dle paradigmatického modelu a v závěru kapitoly je vyložena vytvořená teorie.

4.1 Vytvořené kategorie

Vytvořeny byly celkem 3 kategorie. Každou kategorií tvoří několik podkategorií. Jestliže to bylo možné a žádoucí pro následné fáze kódování, u každé podkategorie byly určovány dimenze, které více přibližují intenzitu popisovaného jevu.

4.1.1 Kategorie č. 1 – Průběh rozvodu

První kategorie byla nazvána Průběh rozvodu a tvoří ji podkategorie důvody rozvodu, komunikace s rodiči, vztah s rodiči před rozvodem, oznámení o rozvodu, komunikace s rodiči a podpora a pomoc.

Tabulka 2 Kategorie č. 1 – Průběh rozvodu

Průběh rozvodu	
Důvody rozvodu	
Komunikace s rodiči	respektující – nerespektující
Vztah s rodiči před rozvodem	dobrý – špatný
Oznámení o rozvodu	citlivé – necitlivé
Komunikace s rodiči	nízká – intenzivní
Podpora a pomoc	přítomná – absentující

Průběh rozvodu závisel podle KP zejména na tom, jaký měli komunikační partneři vztah s rodiči před rozvodem a jak s nimi rodiče komunikovali. Z uvedených podkategorií měl vliv i důvod rozvodu. Většina KP důvod rozvodu v danou dobu nechápala a rodiče jim nebyli ochotni nic vysvětlovat. Důvody rozvodu sice dítě mělo

možnost často vidět už před jeho oznámením, ale žádný rodič neposkytl dítěti důvody jasným, citlivým, srozumitelným vysvětlením.

Pro některé KP (konkrétně KP2, KP5) byl samotný rozvod vysvobozením od napětí, které dítě v té době prožívalo. Komunikační partner KP3 zažil rozvod ve svých 7 letech a na průběh oznámení rozvodu v rodině si příliš nepamatuje. Nejvíce zatěžující byla situace rozvodu pro KP1 a KP4, a to z důvodu šoku, který pro ně rozvod představoval: *„vůbec jsem nechápala, co se děje. Měli jsme jet na výlet, a najednou opouštíte tátu, opouštíte domov. Žádné vysvětlování, žádný prostor pro to se ptát, být vyděšená, brečet... bylo to tak necitlivé od matky, pořád jí to nemůžu zapomenout. Šlo jí jen o ni samotnou, já byla přivažek, který si musela vzít s sebou“* (KP1), *„jako pardon, ale pobláznit se na stará kolena, vykašlat se na druhé, to nechápu. Pořád se mi o tom těžko mluví, mám pořád vztek“* (KP4). Tito komunikační partneři také uváděli, že komunikace s rodičem, u kterého nežili (resp. v případě KP4 se jednalo o střídavou péči), byla problematická, což mohlo být dáno tím, že děti situaci nerozuměly, nechtěly jí rozumět, rodič neměl potřebu či nechtěl více vysvětlovat. Dítě bylo vztaženo do situace, ale zůstalo v ní osamoceno a bylo od něj očekáváno, že se bez jakýchkoliv otázek či projevů nesouhlasu adapтуje, což nebylo v případě těchto komunikačních partnerů možné. Pro všechny KP byla komunikace s rodiči na nerespektující úrovni. *„Když jsem mámě říkal, at' mi o tom nevypráví, jen jsem slyšával, že jí fakan jako já nebude radit, co má, a nemá říkat“* (KP3), *„byla sobec, mé potřeby jako by nebyly. Ale ani táta kolikrát nebyl lepší. Chtěl, aby se matka vrátila. Já na to, že už nechci, když se tak zachovala. A pak jsem od něj třeba slyšel, že přece vůbec nejde o to, co chci já, že ještě nemůžu vědět, co je dobře“* (KP4).

Rodiče své děti nedokázali respektovat a nebrali ohledy na jejich aktuální potřeby. Dítě v takové těžké situaci potřebovalo oba rodiče, avšak v tomto výzkumu všichni rodiče v respektujícím ohledu selhali a mysleli hlavně na sebe (třeba i prostřednictvím nadávek na druhého rodiče, neustálým přesvědčováním o lepším rodiči, než je ten druhý, u KP4 nezájem matky o dítě díky novému upřednostňovanému partnerovi).

Co se týče vztahu s rodiči před rozvodem, lze konstatovat ve většině případů, že se jednalo o zhoršení vztahu kvůli způsobu, jakým se rodiče k rozvodu postavili: *„nemohl jsem ji vůbec respektovat. Přestala pro mne být matkou“* (KP4), *„táta mi měl za zlý to, co udělala máma, zlobil se na mě, nechtěl mě vidět... to bylo, když měl těžké“*

deprese... no s mamkou to nebylo o nic lepší. Myslela jsem si, že se to zlepší, když jsme se teda konečně odstěhovali, ale vidala jsem ji miň a pokud jsme ten kontakt měly, většinou to byly hádky“ (KP1).

U rodičů většiny komunikačních partnerů už před rozvodem byly přítomny časté hádky, kterých byli KP často součástí. Hádky v dětech vzbuzovaly nejistotu vůči jejich rodičům. Vztahy dítěte s rodičem byly velmi narušené už před rozvodem a nelze mluvit o dobrých vztazích. Pouze KP3 uváděl, že se mu oproti předchozí době zlepšil vztah s otcem, nicméně muselo uplynout několik let, než tomu tak bylo. Otec do jisté míry dospěl, KP3 dorostl do doby, kdy matka nepostačovala s podporou, důležitá byla role otce. Jejich vzájemný vztah popisoval KP3 jako spíše kamarádský, je za to rád. Nicméně *„jako chlapi se o tom prostě nebavíme, co bylo... to se mnou prožila mamka... všechny depky... ale ona do toho ohně ještě přilívala“.*

Oznámením o rozvodu však teprve nastala změna v životě komunikačních partnerů a pro některé z nich bylo mnohem více zátěžové to, co se odehrávalo později: *„máma rozvodem vyhrožovala často... ale pak to najednou ustalo. A jednou přišla a řekla: zítra se s tvým otcem rozvádím. V tu chvíli se pro mě zastavil svět. Co bude dál? Co všechno se změní?“ (KP2).* V tomto ohledu byla opět klíčová komunikace rodiče (konkrétně rodiče, který byl opuštěn), která ovšem většinou absentovala. Rodič se těžce se situací vyrovnával (KP1, KP2 a KP3), neměl dostatek kapacity na své dítě (děti), z pohledu KP selhal. Komunikační partneři zmiňovali, že se cítili být zcela opuštěni: *„pokud jsem se do té doby cítila sama, tak potom, když se to dalo do pohybu, jsem byla sama kompletně... totální opuštění“ (KP1).* Celá situace ohledně oznámení rozvodu pro ně byla velmi citlivá a nedokázali si připustit, že se jejich situace už opravdu týkala, že se jim měnil život. I když přes časté hádky věděli, že se něco děje, tak nečekali, kdy se situace může stát vážnou. Ve všech případech se jednalo o necitlivé oznámení, jelikož zde absentovalo srozumitelné vysvětlení, místo toho jim to rodiče oznámili v okamžicích (u KP1 byl naplánovaný výlet, u KP4 náhlý vztah s novým partnerem), kdy by to vůbec nečekali. Za pozornost stojí, že v případě KP1 i KP2 se jednalo o dospívání, u kterých mohl být aktualizován proces separace, proto oddělení od druhého rodiče bylo problematické a potřebná podpora a bezpečný rámec chyběly.

Všichni komunikační partneři uváděli, že potřebovali s oběma rodiči mluvit o tom, co se děje. Komunikační partner KP5 v tomto ohledu získal *„partáka“* v podobě svého bratra. Oba sourozenci se semkli a to, co jim neposkytovali rodiče (tj. podporu

a pomoc), si poskytovali vzájemně. Komunikaci s rodiči si KP představovali jako ochotu mluvit o tom, co nyní bude, co se bude měnit, kam se budou stěhovat, kdo se bude stěhovat, kam budou chodit do školy. Nikdo z nich nevěděl, co se bude dít, proto ve všech případech lze mluvit o velmi nízké komunikaci s dítětem ze strany rodičů: *„dodnes se za to hrozně na oba zlobím. A ve své terapii nahlížím na to, jak mě to poznamenalo. Když se na mě partnerka začne zlobit, protože se naštvě, něco se jí dotkne, nechce o něčem mluvit, cítím prázdnotu, strach, totální opouštění. Měli se mnou mluvit a má se mnou mluvit i má partnerka, když se něco děje. Přece v těchto chvílích nemá ten člověk zůstat opuštěn“* (KP5).

Zpětně někteří komunikační partneři uvažovali o tom, že zcela chyběla podpora a pomoc: *„dneska, když se někdo rozvádí, tak je to samá terapie, sociálka, všichni se motají kolem dítěte, aby to zvládlo. A je to tak správně! Mně se nikdo na nic neptal. Každý měl starosti sám se sebou... nevím, asi jsem pro ně nebyla důležitá... tak ať se nediví, že teď o ně nestojím já!“* (KP2). Ani v jednom případě nebyla dítěti nabídnuta podpora a odborná pomoc určených odborníků. Dětem by pomohlo, kdyby se měly komu svěřit a měly někoho, komu své pocity mohou sdělit. Rodiče byli zahlceni jen svými pocity a jejich podpora a pomoc nebyla dítěti nabídnuta.

Celý rozvod, od jeho oznámení až po zakončení v podobu určitého ustálení rodinné situace, což v případě některých KP trvalo mnoho let, se stal pro komunikační partnery temným místem v jejich životě, na které neradi vzpomínají: *„je to vlastně poprvé, co o tom s někým cizím, kromě mé terapeutky, takto mluvím. Nerad se k tomu vracím, pořád to nemám zpracované, je to nepříjemné“* (KP5), *„je to, jak nořit se do bažiny, ve které víš, že se utopíš... ani pořádně nevím, co všechno se tehdy dělo“* (KP1). Někteří KP (např. KP4) podávali kusé informace, bylo patrné, že je jim rozhovor na toto téma nepříjemný. V zásadě všichni KP, s výjimkou KP5, stále pociťovali vztek vůči svým rodičům, přičemž častěji byl tento vztek prožíván k rodiči, který se pro rozvod rozhodl. *„Je to zajímavé... i po letech, co o tom mluvím, stále cítím ten vztek... tu bezmoc... nemoci vidět otce... nemoci s matkou o tom mluvit, nemoci říct, co chci, co potřebuji...“* (KP3), *„tohle jí nikdy neodpustím. A ví to, řekl jsem jí to. Myslím, že jsem v právu. Nechovala se jako dospělá“* (KP4).

Souhrnně lze z první kategorie usuzovat o velmi nerespektující komunikaci ze strany rodiče, kdy rodič přestal klást důraz na vysvětlení důvodu rozvodu, jednalo se tedy o necitlivé oznámení rozvodu a absentující podporu a pomoc.

4.1.2 Kategorie č. 2 – Prožívání rozvodu

Druhá kategorie byla nazvána Prožívání rozvodu a zahrnovala podkategorie, které se vázaly k tomu, jak emočně KP celou situaci prožíval. Přiřazené kategorie byly následující: pocity osamění, sdílení prožitku, pocity viny a vztah k novému partnerovi rodiče.

Tabulka 3 Kategorie č. 2 – Prožívání rozvodu

Prožívání rozvodu	
Pocity osamění	slabé – silné
Sdílení prožitku	nulové – četné
Pocity viny	slabé – silné
Vztah k novému partnerovi rodiče	dobry – špatny

V návaznosti na to, jak se rodiče chovali, prožívali KP pocity osamění. V případě KP3 se jednalo o nejméně silné pocity, jelikož ztrácel zájem se se svým otcem stýkat díky otcově nezájmu. Otec chyběl jako protiváha matce, na níž byl závislý. Ovšem situaci rozvodu si příliš nepamatoval. Jestliže však byl rozvod pouze rodičem oznámen, na dítě byl vyvinut tlak, aby se rychle a bez řeči přizpůsobilo, pocit osamění byl velmi silný, jako tomu také bylo u KP1. KP uváděli, že byli rodičem zrazeni, opuštění „*je to, jako by se vám zhroutil svět. Něco funguje, a pak to tu není*“ (KP4). „*Nebylo s kým o tom mluvit, a to na tom bylo asi to nejhorší. Své pocity jsem musela skrývat. Snažila jsem se přežít. No, moc se to asi nepovedlo. Naši jsou OK, a já mám deprese*“ (KP1).

Většina KP se cítila být osamělá a na celou situaci sama, lze u některých mluvit až o nulovém sdílení prožitku, kdy komunikační partner neměl v blízkosti někoho, kdo by ho podpořil a vysvětlil celou situaci namísto rodiče. U některých KP (KP4, KP5) fungovali blízcí (babička, bratr, partner), s nimiž bylo možné některé pocity a myšlenky sdílet, avšak žádnému KP nebyla dopřána intenzivní komunikace ze strany rodiče, natož četnému sdílení prožitku, které by mohlo celou situaci zlepšit. KP sami uváděli, že by jim stačilo málo a to, aby o tom měli s kým mluvit a nemuseli od problému utíkat: „*nemusel bych chodit na terapii. Asi bych měl i blíž ke své partnerce... pořád mě to dohání*“ (KP5), „*pamatuji si, že jsem chtěla po mamě, ať mě*

vezme k psychologovi. No prý za jejich mladých let nic takového nebylo a nemají se vynášet věci ven... to tak bylo vždycky... nesměla jsem mluvit o tom, že otec pije, ani o tom, co se doma děje. Ale máma to na mě sypala horem dolem“ (KP2).

Kladně lze hodnotit, že žádný z KP neuváděl, že situaci rozvodu prožíval jako svoji vinu. Naopak, vina byla tématem, které v rozhovorech zaznívalo, ovšem směrem k rodiči, který v jejich očích rodinu rozbíral.

Situace byla velmi problematická, pokud prostor ke sdílení zcela chyběl, což byl případ KP4, který se musel nejen vyrovnávat s tím, že matka z rodiny odešla, ale také s novým partnerem, který do značné míry nahradil jeho místo. KP4 na nového partnera žárlil, nemohl však o tom hovořit např. se svým otcem, neboť ten prožíval podobné pocity, společné rozhovory pak byly velmi bolestivé. KP4 uváděl, že matka s ním zanedbávala kontakt kvůli novému partnerovi. Často nového partnera upřednostňovala a nejhorší pro KP4 bylo to, že musel žít rok ve střídavé péči. Když byl týden u matky, tak s ní ani netrávil čas. S novým partnerem KP4 neměl nic společného a lze mluvit o velmi špatném vztahu. U většiny KP nový partner nefiguroval, jelikož rodiče žili často sami.

Komunikačním partnerům tak nezbylo než se spoléhat sami na sebe. Odolnost, která se u nich objevovala, byla nutností, nicméně mohla být natolik potřebná a v tak silné míře, že v případě KP2 a KP4 vedla k silnému uzavření se vůči rodině, úniku do jakési ochranné bubliny, kam nepustili ty, kteří zcela rozvrátili jejich život.

Souhrnně z druhé kapitoly lze usoudit, že prožívání rozvodu bylo pro všechny komunikační partnery velmi citlivé. Z rozhovorů vyplynulo několik nepříjemných důsledků vlivem nerespektující komunikace. KP neměli s kým sdílet své prožívání rozvodu, rodiče nebrali ohledy na potřeby dítěte. Rodiče v mnoha ohledech selhali. Hnali se často za změnou života, která komunikačním partnerům přinesla nepochopitelné jednání a řešení vzniklé situace od rodičů. KP zažívali silné pocity osamění, avšak nezažívali pocity viny, jelikož věděli, že nejsou hlavním důvodem rozvodu. Během rozhovorů mluvili často o důvodech rozvodu, které se týkaly problémů mezi rodiči (nízká výše platu, nízká pomoc v domácnosti, alkohol). Přání KP se týkalo srozumitelného vyřešení situace.

4.1.3 Kategorie č. 3 – Následky rozvodu

Třetí kategorie byla nazvána Následky rozvodu a patřily do ní tyto podkategorie: bydlení, vztah s rodiči po rozvodu, postoj k rozvodu, potřeba blízkosti, zaměření na výkon, úzkostné stavy, depresivní stavy a dlouhodobý hněv (hostilita).

Tabulka 4 Kategorie č. 3 – Následky rozvodu

Následky rozvodu	
Bydlení	
Vztah s rodiči po rozvodu	kladný – záporný
Postoj k rozvodu	kladný – záporný
Potřeba blízkosti	slabá – silná
Zaměření na výkon	nízké – vysoké
Úzkostné vztahy	mírné – silné
Depresivní stavy	mírné – silné
Dlouhodobý hněv (hostilita)	mírné – silné

Z tohoto výzkumu vyplynulo, že se dítě často potýkalo se situacemi, kdy chtěli být sami a snažili se najít místo, kde by nebyli součástí kontaktu s rodiči. Ohledně společného bydlení se často stranili, v případě KP2 to vyvrcholilo samostatným bydlením i přes vysoké pracovní nasazení. Nutno podotknout, že se výše uvedená odolnost často přetavila k zaměření na výkon, resp. tato situace se týkala především KP2, KP3, KP4 a KP5. Tito komunikační partneři se soustředili na školní práci, pro některé (KP2 a KP4) se ovšem tato strategie stala jedinou, a tedy i rigidní reakcí na zátěž, kterou uplatňují dodnes: „*zavřela jsem se do světa učení, studia... protože tam je vše předvídatelné. Dokonce máte na začátku knihy úvod, který vám řekne, co vás v jejím průběhu čeká (smích). Jsem asi workoholik.... ale je to lepší než se zhroutit. Mám pocit, že se nemůžu zhroutit, nikdy jsem nemohla. Neudělám nikomu tu radost*“ (KP2).

U většiny KP se vztah s rodičem po rozvodu nezlepšil, ba naopak se spíš zhoršil, a to hlavně díky zápornému postoji k rozvodu, jelikož KP nevěděli, co se vlastně v rodině děje. Lze konstatovat, že kdyby se rodiče snažili a chtěli, aby dítě

z celé situace vyšlo bez negativních následků, tak by se komunikačním partnerům změnil i jejich postoj k rozvodu. Jak uvedla KP2: „*chápu matku, s otcem se žít nedalo. Nezazlívám jí ani tak rozvod, jako to, co bylo potom. Jí možná bylo líp, ale já zůstala sama a nikdo neregistroval, že jsem tam taky, a to bez pomoci, zájmu... prostě se děvče starej a zvládni to sama, přece jsi už velká holka. V patnácti velká holka?*“

Potřeba blízkosti byla zmíněna už v předchozí kategorii jako sdílení prožitku v průběhu čerstvého rozvodu. Ani po určité době od počátku rozvodu rodičů se KP nedostalo potřebné blízkosti, kterou by si tak přáli. Kolikrát se KP snažili i o vážnější vztah, avšak neúspěšně kvůli prožitému rozvodu svých rodičů. Lze si všimnout u KP4 nezájmu vyhledávání dalšího vztahu, a naopak upřednostňování nesdíleného života: „*plámují si pořídit psa, ten nezklame*“ (KP4).

Zaměření na výkon je podkategorie, která v tomto výzkumu zahrnuje útěk od problému a to tím, že si komunikační partneři berou hodně práce nebo chtějí studovat. U většiny komunikačních partnerů lze pozorovat vysoké zaměření na výkon.

Další, do jisté míry charakteristickou reakcí, bylo určité zhroucení, projevující se úzkostnými a depresivními stavy (KP1), což KP5 řešil útekem do vztahu. Jak však KP5 doplňoval: v současné době již útěk není potřeba. Uvědomil si, že mu přítelkyně byla velkou oporou, pomohla mu nemyslet na to, co zažíval. Rozvod rodičů byl pro KP4 „*bleskem z čistého nebe*“. Kromě KP3 byl pro všechny komunikační partnery rozvod rodičů zcela nečekanou událostí, která jim převrátila život naruby. Ztratili nejen úplnou rodinu, ale i blízkost svých rodičů. Pociťovali různé silné emoce, z nichž některé byly nemířeny vně jejich osoby (dlouhodobý hněv), jiné dovnitř (deprese). U KP1 se jednalo o psychické strádání, které skončilo tím, že komunikační partnerka musela začít užívat antidepresiva. Také v rozhovoru uvedla, že rozvod je pro ni stále velmi citlivý. Doteď matce nedokázala odpustit způsob, jakým rozvod proběhl.

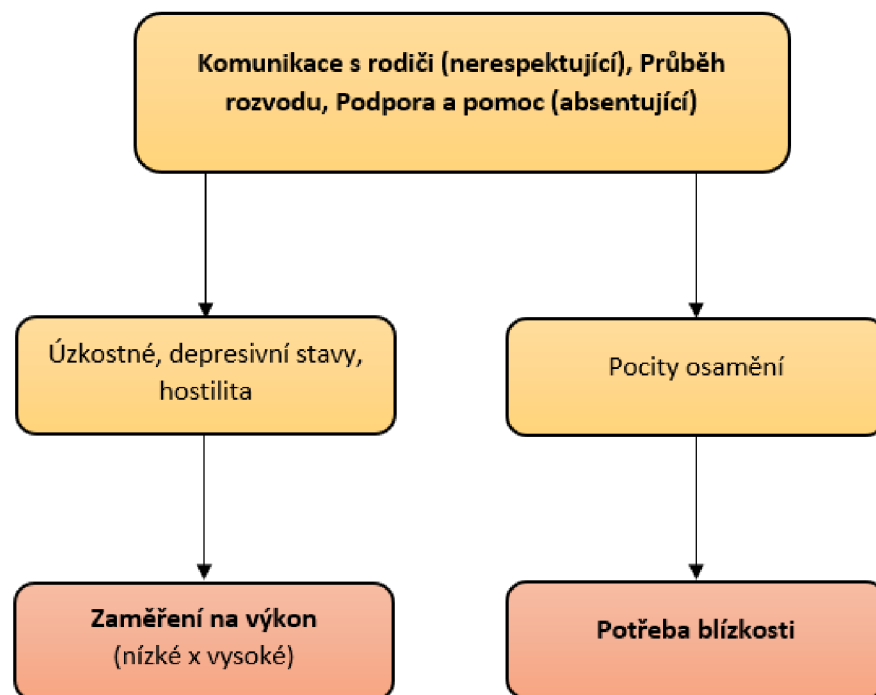
Všechny uvedené případy souhrnně reflektují situace, kdy bylo dítě rozvodem rodičů silně zasaženo. Rodiče se zcela pohroužili do svého rodičovského konfliktu, v některých případech používali dítě jako nástroj moci nad bývalým partnerem (KP3). Děti zůstaly osamoceny a reagovaly tak, jak nejlépe dokázaly. Následky rozvodu však pro ně byly a stále jsou dramatické: jednalo se o depresivní stavy a užívání antidepresiv, sociální stažení se, workoholismus, nutnost předčasně dospět. Tyto

následky byly patrně takto vysoké i proto, že se KP nedostalo žádné odborné pomoci, ani pomoci rodičů.

4.2 Navržená teorie a její vyložení

Navržená teorie zobrazena na obrázku 1 reflektuje hlavní zjištění, prostřednictvím kterých lze naplnit cíl výzkumu.

Obrázek 1 Schéma navržené teorie

Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké aspekty rozvodu ovlivňují život dítěte v době rozvodu i v dospělosti. Na obrázku 1 jsou zachyceny tyto aspekty, ale též dopady, které rozvod může na dítě mít.

Za hlavní aspekty ovlivňující dítěte v době rozvodu a v dospělosti byla označena (nerespektující) komunikace, průběh rozvodu a (absentující) podpora a pomoc. Pro děti je situace rozvodu často nečekaná. Nejsou účastny rodičovského konfliktu, nevědí, jak se rozvíjí, eskaluje, že se blíží rozvod. Potřebují, aby v okamžiku, kdy takto nepříznivá partnerská krize kulminuje, byli rodiče na blízku a dítěti oporou. Rodiče by si měli v případě nezvládnutí situace najít odbornou pomoc pro sebe, případně pro své dítě, pokud nejsou schopni se svými emocemi efektivně pracovat, jsou emočně přehlceni. Komunikační partneři uvádějí, že nepotřebovali mnoho. Potřebovali jen, aby se jim rodič věnoval, aby jim naslouchal, aby se je

nesnažil přesvědčit o svém pohledu, aby přijímal to, co dítě prožívá. Tímto způsobem také mohou dítěti poskytnout potřebnou pomoc a podporu. Pokud toho nejsou schopni, měli by dětem zajistit odbornou pomoc a podporu. Toto určité sebezapření a upozadění pak může ovlivnit průběh rozvodu. Ten by neměl být živelný, měl by být pod kontrolou rodičů a měl by primárně akceptovat potřeby dětí. V situacích, kdy už není jiná možnost než rozvod rodičů, by rodič měl převzít zodpovědnost za své rozhodnutí, i když není s potřebami dítěte. Snažit se s dítětem komunikovat a vysvětlovat celou situaci, klidně i několikrát, pokud to dítě bude vyžadovat. Pro dítě je důležitá komunikace nad vzniklou situací, které zcela nerozumí.

To, jaké následky rozvod na dítě má, však nezávisí pouze na rodičích, ale též na dítěti. Osobnost a copingové mechanismy dítěte následně rozhodují, jaké budou reakce dítěte: dítě může prožívat situaci depresivně, úzkostně, mít dlouhodobý hněv, dovolí si tak své emoce, které jsou přílehlavé situaci, dát najevo a následně se snaží je potlačit, a to určitou činností. Na obrázku 1 se jedná o zaměření na výkon. V druhém případě je dítě lapeno ve svých pocitech osamění, do jisté míry zůstává na místě. Akcentovaná je jeho potřeba blízkosti, která je naplněna vyhledáním vztahu, a to vztahu partnerského, nebo vztahu s některým z rodičů.

V zásadě však ani jedno z těchto směřování není optimální. Dítě pouze reaguje na situaci, kterou si nevybralo a v níž zůstalo zcela osamoceno, bez pomoci. Zaměření na výkon, nebo angažování se ve vztahu je pouze způsobem, jak uniknout od nepříjemných emocí. Cílem by však neměl být únik, ale spíše pevné postavení se na zemi, v novém životě, v němž je zapotřebí žít, nikoliv utíkat před bolestí. Popsané schéma však odráží analyzovaná data, která byla získána od dětí, které byly svými rodiči v době rozvodu opuštěny, ponechány vlastnímu osudu. I proto je patrně jejich řešení do jisté míry nezralé, neřešící situaci z dlouhodobého hlediska.

5 DISKUSE

Při prvotní koncepci byly formulovány tři následující aspekty:

Jaký byl průběh rozvodu?

Jak se dítě cítilo během rozvodu rodičů?

Jak probíhal kontakt dítěte s rodiči?

První aspekt byl: Jaký byl průběh rozvodu? Z výzkumu vyplynulo, že průběh rozvodu byl zcela necitlivý vůči dětem, kterých se týkal. Rodiče nezvládali svůj rodičovský konflikt, zabývali se svými emocemi, svými vzájemnými konflikty, dítěti situaci pouze oznámili, následně jej ponechali v ní.

Průběh rozvodu byl ovlivněn způsobem řešení rozvodu, resp. jak rodiče situaci dětem oznámili. Dětem se nedostávalo potřebné pomoci a podpory, komunikace rodičů s dětmi byla nerespektující. Tyto případy nastávaly v situacích, kdy ovšem již před rozvodem neexistovaly dobré vztahy rodičů a dětí.

Na děti nebrali rodiče ohled. Jak zdůrazňuje Špaňhelová (2010), při rozvodu každý prožívá situaci specifickým způsobem, ovšem neměl by nastat stav, kdy se od sebe oddělí nejen rodiče, ale též rodiče a děti. Průběh rozvodu byl silně zatížen nezvládnutými emocemi rodičů, což následně vedlo k tomu, že je s velkou intenzitou zažívaly jejich děti.

Druhý výzkumný aspekt byl formulován následovně: Jak se dítě cítilo během rozvodu rodičů? Patrně nejvýstižnějšími výrazy jsou opuštění, zrazení, nebo i využití. V zásadě se staly pro své rodiče neviditelnými, s výjimkou případů, kdy je rodič potřeboval použít jako zbraň vůči druhému rodiči.

Jak bylo zachyceno v navržené teorii, děti se cítily osaměle, byly depresivní, úzkostné nebo hostilní. V těchto svých prožitcích zůstaly bez podpory a pomoci. Oaklander (2022) k tomuto podotýká, že se jedná o situaci, která je častá u dětí, jejichž rodiče se rozvádějí. Tyto děti navíc svoji bolest a trauma skrývají a oficiálně deklarují, že se jich rozvod netýká, cítí se dobře apod. Vhodným přístupem, který je dostupný např. v rámci psychoterapie (jednat se může např. o terapii hrou v písku) se však nejen vyjeví, co dítě prožívá a jak situaci vnímá (mnohdy se viní za rozvod rodičů), ale je také možné pomoci dítěti tyto prožitky zpracovat.

Třetím aspektem bylo zjišťování, jak probíhal kontakt dítěte s rodiči. Na kontakt s rodičem neměly děti příliš velký vliv. Kontakt dítěte s rodiči probíhal výlučně v režii rodiče. Což je nejvíce patrné na situaci KP3: matka, která se rozhodla rozvést s otcem KP3, bránila KP3 v kontaktu s otcem, ten posléze rezignoval. Syn si k němu cestu později našel, ovšem až tehdy, když si matka našla nového partnera a do jisté míry odstranila bariéry, které postavila mezi syna a otce.

Rodiče velmi často volili nerespektující přístup k dítěti. Nezajímali se o jeho potřeby, pocity. Vzájemný kontakt byl spíše formální, obě strany se odcizovaly, nenašly společnou řeč. S ohledem na toto zjištění je zapotřebí apelovat na to, aby v případě rozvodu bylo zavčas přistoupeno k využití odborné pomoci.

Rodiče jako aktéři a původci rozvodu jsou tímto procesem silně zasaženi, nemohou tak mít od situace odstup. Tento odstup, ale i pomoc, mohou zajistit odborníci. Jak uvádí Novák (2006), rozvod vede k somatickým onemocněním, jeho aktéři někdy užívají psychofarmaka, rozvod může zatěžovat ekonomiku rodiny i státu. Vede k rozvratu rodiny, může mít celoživotní dopad na život dětí, ale i samotných rodičů. Tomu všemu však lze předejít. Odborníci nabízejí možnost konstruktivního rozvodu, s uzavřením dohody. Dochází také ke snížení stresu, který brání kvalitní komunikaci.

Jak bylo uváděno v kapitole 3.1, formulovány byly dvě výzkumné otázky. První výzkumnou otázkou bylo zjišťováno, jaké hlavní prvky rozvodu ovlivňují dítě v jeho přítomném i budoucím životě. Z výsledků vyplynulo, že se jedná zejména o způsob komunikace rodiče s dítětem, dále o průběh rozvodu a též podporu a pomoc, která by se měla dětem při rozvodu dostat. Z hlavních dopadů rozvodu na dítě, což bylo zkoumáno v rámci druhé výzkumné otázky, lze uvést zhoršení vztahů s rodiči, zhoršení sebepojetí, narušení fungování v blízkých vztazích, ale i různé psychické obtíže. Někteří komunikační partneři utíkají od vnitřně nezpracovaného rozvodu svých rodičů k práci, jiní mají potíže v partnerských vztazích, kdy se brání blízkosti a intimitě, a to i do té míry, že partnerský vztah nechťejí.

Z kvalitativního výzkumu, kterého se zúčastnilo pět dospělých osob, které zažily v dětském věku rozvod svých rodičů, vyplynulo, že život dítěte v době rozvodu i v dospělosti ovlivňují zejména rodiče.

Komunikační partneři, s nimiž byly vedeny polostrukturované rozhovory, tvořily homogenní soubor z hlediska toho, jakému rozvodu čelili, resp. jak jejich rodiče rozvod prožívali a jak se ke svým dětem vztahovaly. Rodič má dítě chránit. V tomto úkolu rodiče všech komunikačních partnerů vystoupili ze své role rodiče, rezignovali na ni. Proto také někteří komunikační partneři vstoupili do jejich rolí, nahradili je, a to alespoň na krátký čas.

Narušena nebo zcela přerušena byla komunikace rodičů s dětmi. Některým komunikačním partnerům byl rozvod pouze oznámen, nebyl vysvětlován, nebyl s dětmi prožíván. V době, kdy se rozpadla dítěti jeho rodina, dítě opustili. To nemuselo nastat, pokud by si sami uvědomili, jak bolestný je pro ně rozvod, a jak moc bolestný pak musí být nutně rozvod pro jejich děti, které na něj nebyly připraveny a zůstaly v něm osamoceny. Absentovalo uvědomění si dopadu jejich chování na potomky.

Velmi významným prvkem, který vedl k tomu, že rozvod měl negativní dopad na děti, bylo nevyužití odborné pomoci. Rodiče mohli tímto krokem ochránit své děti, ale též ochránit sebe a své role rodičů, které jim zůstaly i přesto, že se rodina rozpadla. Pokud by rodiče tuto pomoc využili, ukázali by navíc dětem svým příkladem, že je zcela v pořádku nevědět si rady, ztratit se v emočně velmi silné a nepřehledné situaci, ale jednat i přes tyto skutečnosti racionálně.

V navržené teorii, která byla zakotvena v analyzovaných datech, bylo poukázáno na úzkostné a depresivní stavy, hostilitu a pocity osamění. Nízký počet respondentů neumožňuje generalizovat zjištěné výsledky, což je hlavním limitem výzkumu. Zároveň však detailní pohled do procesu rozvodu, kterým komunikační partneři čelili, umožňuje postřehnout, jaké aspekty představovaly prvky ochranné, jaké byly naopak zatěžující.

Dítě samo o sobě nemůže rozvodovou situaci řídit. Ovšem situace je pro dítě velmi problematická, pokud se jedná o dítě nízkého věku, jako tomu bylo u KP3. U tohoto komunikačního partnera lze uvažovat o syndromu odcizeného či zavrženého rodiče. Velkým rizikem a negativem je také křehkost osobnosti, kterou bylo možné pozorovat u KP1. Situace ji natolik paralyzovala a ničila, že se u ní projevil depresivní symptomy, depresivní prožívání, musela začít užívat antidepresiva. K tomu je možné podotknout, že deprese bývá chápána jako agrese obrácená dovnitř. Je zapotřebí zdůraznit bezbrannost dítěte v rozvodovém procesu. Dítě se nemůže bránit. Naopak,

často je bráno jako rukojmí rodičem. Nemůže tak otevřeně vyjadřovat vztek na rodiče, kteří mu zcela nečekaně, bez varování, zničili jeho dosavadní způsob života.

Všechny tyto aspekty pak ústí v jeden jediný, kterým je jednota. Rodina se vyvíjí. Prochází okamžiky, které jsou pro ni slavnostní, silné a velmi pozitivní. Nicméně život, a to ani život rodinný, není naplněn pouze tím, co je radostné a kladné. Do života jedince i rodinného systému přicházejí též jevy negativní, silně zatěžované, které mohou prověřit kohezi rodiny a sílu vnějších hranic tohoto systému. Je však důležité, aby i v této situaci zůstali členové rodiny společně v jednotě. To se nestalo ani v jediném popsaném případě. Rodina se atomizovala tím, jak se rodiče soustředili pouze na svoji bolest a svá zranění. Ovšem tím, kdo za tuto skutečnost zaplatil nejvíce, byly děti.

Práce je pouze střípkem do rozvodové problematiky. Je zapotřebí zdůraznit, že výsledky nelze generalizovat, neboť výzkumný soubor tvořil malý počet komunikačních partnerů. Již samotná koncepce kvalitativního výzkumu neumožňuje zobecnění výsledků výzkumu na celou populaci, tj. v tomto případě dospělé osoby, která zažila rozvod svých rodičů.

Nejedná se však o jediný limit výzkumu. Výzkumný soubor tvořili respondenti, kteří se z hlediska vývojové psychologie nacházejí ve stádiu mladé dospělosti. Stále tedy formují své já, což může vést i ke zvýšené citlivosti, kritičnosti. Jedná se také o jednu generaci a výsledky tak mohou zkreslené tím, že odrážejí pouze určitou konkrétní dobu, nikoliv celý stav společnosti. Komunikační partneři zažili rozvod, který byl většinou velmi těžký.

ZÁVĚR

Cílem bakalářské práce bylo určit prvky rozvodu, které mohou mít na dítě negativní dopad nejen v době rozvodu, ale i v následujících letech (pozdějším/dospělém životě). Cílem výzkumu bylo zjistit, jaké aspekty rozvodu ovlivňují život dítěte v době rozvodu i v dospělosti.

Tyto cíle lze považovat za naplněné. V teoretické části práce byla podána charakteristika rozvodu. Pozornost byla věnována zejména dopadu rozvodu na dítě, a to v souvislosti s věkem, v němž se dítě nachází, a dále z hlediska kvality života dítěte, a to v době bezprostředně po rozvodu, ale i později v životě.

Z kvalitativního výzkumu, kterého se zúčastnilo pět dospělých osob, které zažily v dětském věku rozvod svých rodičů, vyplynulo, že život dítěte v době rozvodu i v dospělosti ovlivňují zejména rodiče. To, jak dítě rozvod prožívá a jaký dopad následně má rozvod na jeho další fungování, je ovlivněno zejména tím, jak rodiče k rozvodu přistupují, tedy jak jej prožívají a jakým způsobem zohledňují situaci dítěte, jeho prožívání, potřeby. Důležité je s dětmi komunikovat, umožnit jim zpracovat to, co zažívají. Pokud k tomuto rodiče nemají kapacitu, je zapotřebí vyhledat odbornou pomoc. V opačném případě je téma rozvodu dítětem nezpracováno a dále je prožíváno v dospělosti, což vede mimo jiné ke zhoršení fungování vůči druhým, ale i vůči sobě, též k různým psychickým obtížím

Je zapotřebí apelovat na to, aby nenastávaly situace, které byly v práci popsány. Je zřejmé, že rozvod v dětském věku zcela zásadním způsobem ovlivňuje život dítěte i v dospělosti, může mít dopad na další generace. Důležité je též, aby byli rodiče obeznámeni s tím, jak se jejich chování a prožívání v rozvodové situaci promítá do života dětí. Pokud již nastanou tato selhání, pravděpodobně nikdy není pozdě na to říct svým dětem promiň. Děti pak nemusí rodičům odpustit. Mohou však přijmout skutečnost, že je lidské selhat. Mohou pak usilovat o to, aby jejich života a vztahy byly jiné a prožité trauma tak nepředaly dále svým dětem.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- CIPRO, M. *Psychoanalytické koučování: vliv nevědomé motivace na jednání koučovaného*. Praha: Grada, 2015. 260 s. ISBN 978-80-247-5350-8.
- CUI, M., FINCHAM, F. D., DURTSCHI, J. A. The effect of parental divorce on young adults' romantic relationship dissolution: What makes a difference? *Personal Relationship*, 2011, Vol. 18, pp. 410-426. ISSN 1350-4126.
- CUNNINGHAM, M., THORNTON, A. The influence of parents' marital quality on adult children's attitudes toward marriage and its alternatives: main and moderating effects. *Demography*, 2006, Vol. 43, Issue 4, pp. 659-672. ISSN 0070-3370.
- ČADOVÁ, N. Naše společnost. *Centrum pro výzkum veřejného mínění* [online] Praha: Sociologický ústav AV, 2020 [cit. 2022-09-28]. Dostupné z: https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a5175/f9/ov200325.pdf
- ČESKÝ STATISTICKÝ ÚŘAD. *Statistická ročenka České republiky 2021*. Praha: Český statistický úřad, 2021. 817 s. ISBN 978-80-250-3166-7.
- DISMAN, M. *Jak se vyrábí sociologická znalost: příručka pro uživatele*. 4., nezměněn. vyd. Praha: Karolinum, 2011. 372 s. ISBN 978-80-246-1966-8.
- DOSEDLOVÁ, J. a kol. *Chování související se zdravím: determinanty, modely a konsekvence*. Brno: Filosofická fakulta, Masarykova univerzita, 2016. 221 s. ISBN 978-80-210-8458-2.
- FUČÍK, P. *Rozvod a změny reprodukčních strategií*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 168 s. ISBN 978-80-210-6093-7.
- FUČÍK, P., CHROMKOVÁ MANEA, B. E. *Rodičovské dráhy: dvacet let vývoje české porodnosti v sociologické perspektivě*. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 187 s. ISBN 978-80-210-6551-2.
- GJURIČOVÁ, Š., KUBIČKA, J. *Rodinná terapie: systematické a narativní přístupy*. 2., dopl. a přeprac. vyd. Praha: Grada, 2009. 280 s. ISBN 978-80-247-2390-7.
- GILLERNOVÁ, I., KEBZA, V., RYMEŠ, M. a kol. *Psychologické aspekty změn v české společnosti: člověk na přelomu tisíciletí*. Praha: Grada, 2011. 256 s. ISBN 978-80-247-2798-1.

- GREGORA, M., KROPÁČKOVÁ, J. *Vývoj batolete. Od jednoho do tří let*. Praha: Grada, 2016. 160 s. ISBN 978-80-247-5085-9.
- HAMPLOVÁ, D. Sociologie rodiny. In ŠUBRT, J. a kol. *Soudobá sociologie VI (Oblasti a socializace)*. Praha: Karolinum, 2014, s. 9-20. ISBN 978-80-246-2558-4.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. 4., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Portál, 2016. 440 s. ISBN 978-80-262-0982-9.
- HONZÁK, R. *Psychiatrická stigmatizace pacientů* [online] 2013 [cit. 2022-09-22]. Dostupné z: http://www.peengel.cz/psychiatrie_soubory/Page337.htm
- HORSKÁ, E., LACINOVÁ, L. Postoje k rozvodu u mladých dospělých: souvislost s rodičovským konfliktem, kooperací a vztahem k otci. *Československá psychologie*, 2015, roč. 59, č. 2, s. 105-114. ISSN 0009-062X.
- HUNTER, J., TRUSSELL, J. Helping Infants and Toddlers Adjust to Divorce. *Extension. University of Missouri* [online] 2016 [cit. 2022-10-22]. Dostupné z: <https://extension.missouri.edu/publications/gh6607>
- JANOŠOVÁ, P. *Dívčí a chlapecká identita*. Praha: Grada, 2008. 285 s. ISBN 978-80-247-2284-9.
- JEDLIČKA, R. a kol. *Pedagogická psychologie pro učitele: psychologie ve výchově a vzdělávání*. Praha: Grada, 2018. 528 s. ISBN 978-80-271-0586-1.
- JÜRGEN, R. *Jsi moje dítě*. Praha: Magistrát hlavního města Prahy, 2010. 80 s. ISBN 978-80-254-8250-6.
- KAPINUS, C. A. The Effect of Parental Marital Quality on Young Adults' Attitudes toward Divorce. *Sociological Perspectives*, Vol. 48, Issue 3, pp. 319-335. ISSN 0731-1214.
- KREJČÍ, M., HOŠEK, V. Nezdravé chování. In KREJČÍ, M., HOŠEK, V. a kol. *Wellness*. Praha: Vysoká škola tělesné výchovy a sportu Palestra, Grada, 2016, s. 177-186. ISBN 978-80-271-0010-1.
- KUCHAŘOVÁ, J. a kol. *Zpráva o rodině* [online] Praha: VÚPSV, 2020 [cit. 2022-10-03]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/Zpr%C3%A1va+o+rodin%C4%9B+2020.pdf/c3bdc63d-9c95-497d-bded-6a15e9890abd>

- KUNHARTOVÁ, M., POTMĚŠIL, M., POTMĚŠILOVÁ, P. *Náročné otcovství: být otcem s postižením*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2017. 218 s. ISBN 978-80-246-3600-9.
- LENDEROVÁ, M., JIRÁNEK, T., MACKOVÁ, M. *Z dějin každodennosti: život v 19. století*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2009. 430 s. ISBN 978-80-246-1683-4.
- LIEVEGOED, B. *Vývojové fáze dítěte*. Praha: Baltazar, 1992. 168 s. ISBN 978-80-9003-077-0.
- MATOUŠEK, O. Sociální práce s rodinami v rozvodu. In MATOUŠEK, O., KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. (eds.). *Sociální práce v praxi: specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2010, s. 57-74. ISBN 978-80-7367-818-0.
- MEDIAN. *Potřeby rozcházejících se rodin v Praze*. [online] 2020 [cit. 2022-11-07]. Dostupné z: https://ilom.cz/wp-content/uploads/2021/06/Rozchody-rodiny-PRAHA_vysledky-vyzkumu.pdf
- NOVÁK, T. *Manželské a rodinné poradenství*. Praha: Grada, 2006. 108 s. ISBN 80-247-1316-0.
- NOVÁK, T. *Péče o dítě po rozvodu a její úskalí*. Praha: Grada, 2012. 144 s. ISBN 978-80-247-4110-9.
- NOVOTNÝ, P. a kol. *Nový občanský zákoník. Rodinné právo*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2017. 208 s. ISBN 978-80-271-0431-4.
- OAKLANDER, Violet. *Ukrytý poklad: dětské nitro z pohledu gestalt terapie*. Praha: Portál, 2022. 254 s. ISBN 978-80-262-1879-1.
- PAULAS, J. Rady je potřeba šít na míru. *Katolický deník* [online] 2015, č. 21 [cit. 2022-09-23]. Dostupné z: <https://www.katydz.cz/clanky/rady-je-potreba-sit-na-miru.html>
- REICHEL, J. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. 192 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- ROGALEWICZOVÁ, R. *Dítě v rodičovském konfliktu: jak zůstat dobrým rodičem i po rozvodu*. Praha: Leges, 2019. 288 s. ISBN 978-80-7502-342-1.

- RYŠKOVÁ, Me. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. 2., oprav. a rozš. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2019. 536 s. ISBN 978-80-246-3532-3.
- ŘÍČAN, P. *Psychologie osobnosti: obor v pohybu*. 6., rev. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2010. 208 s. ISBN 978-80-247-3133-9.
- SKALICKÁ, N. *Rozvod rodičů z pohledu dnes již dospělých dětí*. [online] Pardubice: Univerzita Pardubice, 2020. 129 s. [cit. 2022-11-11]. Dostupné z: https://dk.upce.cz/bitstream/handle/10195/75552/SkalickaN_RozvodRodicu_AS_2020.pdf?sequence=4&isAllowed=y
- SLAVNÍK, L. *Rozvod manželství. 2. díl – rozvod sporný a nesporný*. [online] 2020 [cit. 2022-10-08]. Dostupné z: <https://www.janousekadvokat.cz/rozvod-manzelstvi-2-dil-rozvod-sporny-a-nesporny/>
- SMITH, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. 183 s. ISBN 80-7178-906-2.
- STRAUSS, A. G., CORBIN, J. *Základy kvalitativního výzkumu. Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Brno, Boskovice: Podané ruce, Albert, 1999. 228 s. ISBN 80-85834-60-X.
- ŠEĐOVÁ, K. Zakotvená teorie. In ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách: pravidla hry*. Praha: Portál, 2007. 384 s. ISBN 978-80-7367-313-0.
- ŠPAŇHELOVÁ, I. *Dítě a rozvod rodičů*. Praha: Grada, 2010. 184 s. ISBN 978-80-247-7321-6.
- TEYBER, E. *Děti a rozvod: jak pomoci dětem vyrovnat se s rozvodem*. Praha: Návrat domů, 2007. 227 s. ISBN 978-80-7255-163-7.
- TYRLÍK, M. *Zátěž v adolescenci*. Brno: Masarykova univerzita, 2012. 93 s. ISBN 978-80-210-6042-5.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1.
- ZEMAN, M. *V padesátých letech byl rozvod spíše výjimečný*. [online] 2013 [cit. 2022-10-06]. Dostupné z: <https://www.profigpravnik.cz/p/z-historie-rozvodu-v-ceske-republice-1119.html>

PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Schéma rozhovoru

Příloha č. 1: Schéma rozhovoru

SCHÉMA ROZHOVORU

Jaké je Tvoje pohlaví?

Jaký je Tvůj věk?

Bydlíš...

- a) s rodiči
- b) s partnerkou/partnerem
- c) s přáteli
- d) sama/sám

Pamatuješ si, jak jsi vycházel/a s rodiči ještě v době, kdy spolu normálně žili?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Kolik Ti bylo let, když se Tvoje rodiče rozvedli?

.....

Máš sourozence? Popřípadě jaké a kolik bylo sourozencům let v době rozvodu rodičů?

.....
.....
.....
.....

Pomáhal Ti někdo se vyrovnat s rozvodem rodičů? Pokud ano, jak a jak tuto pomoc hodnotíš? Co mohlo být jinak?

.....
.....
.....
.....
.....

Měl/a jsi někdy pocit, že za rozvod rodičů můžeš Ty? Jak jsi tuto situaci případně prožíval/a?

.....
.....
.....
.....
.....

Měl/a jsi nějaké tušení, že se mezi rodiči něco děje? Případně jak se to projevovalo (hádali se před Tebou a před sourozenci, jak se k sobě chovali, dělali si naschvály atd.) a jak jsi to prožíval/a?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Znáš důvody, proč se Tvoje rodiče rozvedli? Uveď prosím.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Jak Ti rodiče oznámili, že se budou rozvádět? Jak toto hodnotíš?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

K jaké straně jsi byl/a předána do péče (k matce/otci/prarodičům)?

.....
.....
.....

Byl/a jsi rád/a za rozhodnutí, že budeš na oné straně péče? Uveď prosím proč ano, proč ne?

.....
.....
.....

Bydleli jste ve stejném domě/bytě po rozvodu rodičů, nebo jste se museli stěhovat? Pokud jste se museli stěhovat, jak daleko to bylo a jak tuto skutečnost hodnotíš?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Chodil/a jsi na stejnou školu i po rozvodu rodičů, nebo jsi ji musel/a kvůli stěhování změnit? Pokud jsi školu musel změnit, jaké to pro Tebe bylo?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Navštěvoval/a ses s rodičem, který Tě neměl v péči? Případně jak často ses s ním vídával/a a jaké to pro tebe bylo?

.....
.....
.....
.....
.....

Jaký jsi měl/a vztah s rodiči po jejich rozvodu?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Jaký vztah měli mezi sebou rodiče po jejich rozvodu?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Měl/a jsi problémy ve škole? Pociťoval/a jsi zhoršení školního prospěchu, poruchy soustředění atd.? Prosím popiš.

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Našli si rodiče partnery? Případně jak jsi s nimi vycházel/a Ty a Tvoji sourozenci?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Co pro tebe bylo v souvislosti s rozvodem rodičů nejtěžší, co naopak nejlehčí a proč?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Jaké jsou pro Tebe důsledky rozvodu rodičů? Myslíš si, že ti rozvod rodičů přinesl něco pozitivního, negativního? Prosím popiš.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....